

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр
„_____” _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему “ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО
ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ”

зі спеціальності 242 “Туризм”
освітня програма “Туризм” ступеня бакалавра

Виконавець роботи Полтавець Владислав Сергійович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ	6
1.1. Молодіжний туризм в Україні як специфічна територіальна рекреаційна система	6
1.2. Зміст та функції молодіжного туризму.....	14
1.3. Нормативно-правові засади розвитку молодіжного туризму.....	23
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ..	40
2.1. Дитячі табори як різновид дитячого туризму в Україні	40
2.2. Специфіка організації дитячого та молодіжного туризму в Україні	46
2.3. Туризм в структурі національно-патріотичного виховання молоді	66
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	83
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Впродовж останніх десяти років туристична діяльність як специфічна культурна практика зазнала істотних змін, як і різні види та форми туризму. Особливо це стосується молодіжного туризму, за допомогою якого ефективно здійснюється духовний та фізичний розвиток дітей та молоді, їх підготовка до життя і подальшої діяльності. Дитячий та молодіжний туризм, як вид туризму, виділено у класифікаціях усіх відомих науковців, а також у Законі України «Про туризм» та статуті Всесвітньої туристичної організації.

Відпочинок та оздоровлення дітей і молоді – це сукупність заходів, що забезпечують розвиток творчого та освітнього потенціалу молодого покоління, охорону та зміцнення здоров'я дітей, профілактику захворювань, заняття фізичною культурою та спортом, формування навичок здорового способу життя, дотримання правильного режиму харчування та життєдіяльності у сприятливому навколишньому середовищі при виконанні санітарно-гігієнічних і санітарно-епідеміологічних вимог.

Дослідження у сфері дитячого і молодіжного туризму здійснювали О. О. Бейдик, Ю. А. Грабовський, В. К. Кіптенко, О. В. Колотуха, М. П. Кляп, О.О. Любіцева, В. В. Обозний, М. Ю. Костриця, О.О. Остапець, Г. В. Палаткіна, І. Н. Пілат, О. О. Колесник, С. П. Кузик, Т. Г. Сокол, Ф. Ф. Шандор. Зокрема О. Колотуха акцентував увагу на проблемах і перспективах розвитку дитячо-юнацького туризму як соціально-економічної системи України, Н. Коцан та А. Яворська досліджували історію розвитку дитячого туризму в Україні, О. Наровлянський з'ясовував організаційно-виховні засади, К. Долгова зосередила свою увагу на кластерному підході до організації дитячого курортно-оздоровчого туризму, економічні аспекти організації дитячого та молодіжного туризму стали предметом дослідження Л. Івченка.

Метою роботи є вивчення й аналіз сучасного розвитку молодіжного і дитячого туризму в Україні та розгляд варіантів перспектив його подальшого розвитку в сучасних умовах. Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням наступних завдань:

- дослідити молодіжний туризм з позицій специфічної територіальної рекреаційної системи;
- розкрити зміст та функції молодіжного туризму;
- виявити нормативно-правові засади розвитку молодіжного туризму;
- охарактеризувати дитячі табори як різновид дитячого туризму в Україні;
- проаналізувати специфіку організації дитячого та молодіжного туризму в Україні;
- розкрити роль туризму в структурі національно-патріотичного виховання молоді.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси дослідження розвитку молодіжного туризму. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку дитячого та молодіжного туризму у світі та Україні.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовували наступні взаємодоповнюючі методи дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи порівняльного аналізу, методи прямого структурного аналізу, узагальнення. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації за темою. Використовували метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму та молодіжного туризму, матеріали Державної служби статистики України, інформація та звіти Українського державного центру національно-патріотичного виховання,

краєзнавства і туризму учнівської молоді, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження організації сфери молодіжного та дитячого туризму на різних рівнях, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, дані мережі Інтернет.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2023» (м. Полтава, ПУЕТ, 15 березня 2023 р.).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 5 рисунків, 8 таблиць, та 1 додаток (у якому 8 таблиць), перелік інформаційних джерел налічує 81 найменування.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Молодіжний туризм в Україні як специфічна територіальна рекреаційна система

Особливе місце в системі туристської діяльності посідає дитячо-юнацький туризм, орієнтований на соціально важливу категорію нашого суспільства – підростаюче покоління. Уявлення про територіальну рекреаційну систему дістало подальший розвиток. Незважаючи на те, що гіпотеза про територіальну рекреаційну систему існує вже давно, лишаються не дослідженими теоретичні та методичні основи формування, розвитку і функціонування такої її важливої підсистеми, як дитячо-юнацький туризм, який має свої специфічні особливості. Дитячий та молодіжний туризм має важливу соціальну значущість, яку має цей сегмент рекреаційно-туристської галузі нашої країни з огляду на ті соціально-економічні негаразди, які, відбиваються на здоров'ї, вихованні та розвитку дітей та юнацтва.

Аналіз туристсько-краєзнавчої діяльності як важливої та соціально значимої складової рекреаційної діяльності дає право стверджувати, що дитячо-юнацький туризм в Україні є специфічною територіальною рекреаційною системою (ТРС) – соціальною географічною системою, яка складається із двох взаємопов'язаних підсистем: підсистеми “Об’єкт туристсько-краєзнавчої діяльності”, яка включає ресурсно-туристський потенціал території України, кадровий потенціал системи дитячо-юнацького туризму, матеріально-технічну базу, органи управління системою дитячо-юнацького туризму в Україні та підсистеми “Суб’єкт туристсько-краєзнавчої діяльності” – основної ланки системи – дітей та юнацтва, що вибрали туристсько-краєзнавчу діяльність для задоволення своїх специфічних потреб у вихованні, оздоровленні, пізнанні

навколишнього світу, фізичному розвитку. Принципова модель системи представлена на рис. 1.1.1.

Рис. 1.1.1 Молодіжний туризм як специфічна територіальна рекреаційна система, за [27]

Дитячо-юнацький та молодіжний туризм як специфічна система являє собою складне утворення. Як ціле вона постає перш за все у відносинах з оточуючим середовищем: політичним, економічним, соціальним та екологічним. Зовнішній світ активно впливає на туристсько-краєзнавчу діяльність, в одних випадках відкриваючи перед нею широкі можливості, в інших — загрожуючи новими небезпеками. Виступаючи складовою туристської галузі країни, дитячо-юнацький туризм в Україні в першу чергу покликаний вирішувати важливі соціальні завдання, пов'язані з вихованням, оздоровленням

та освітою підростаючого покоління засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, а саме:

- отримання нових знань;
- фізичне оздоровлення та профілактика захворювань;
- орієнтація підростаючого покоління на здоровий спосіб життя, формування активної життєвої позиції;
- розвиток кращих моральних людських якостей та відносин;
- підготовка підлітків до служби у лавах армії, до навчання у вищих навчальних закладах військового типу;
- екологічне виховання, виховання свідомого ставлення до природи нашої країни.

Дитячо-юнацький та молодіжний туризм в Україні підпорядкований Міністерству освіти і науки. Поруч із спеціалізованими закладами еколого-натуралістичного профілю й закладами дитячо-юнацької технічної творчості та комплексними позашкільними закладами (палаці, центри, будинки позашкільної роботи, дитячо-юнацькі центри) спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади є складовою частиною системи позашкільної освіти та виховання в Україні. Саме спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади складають основу системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні.

Очолює всю туристсько-краєзнавчу роботу в країні Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, безпосередньо підпорядкований Міністерству освіти й науки. Укрдержцентр є інструктивно-методичним та організаційним центром туристської, краєзнавчої та екскурсійної роботи з учнівською та студентською молоддю в Україні. Центр має республіканський табір туристського активу учнів України в селі Осій Іршавського району Закарпатської області.

На рівні Автономної Республіки Крим (тимчасово окупована), областей України, міст державного підпорядкування – Києва та Севастополя (тимчасово

окупований) працювали Кримський республіканський центр дитячо-юнацького туризму і екскурсій, обласні центри туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (в Запорізькій, Рівненській, Харківській, Херсонській та Черкаській областях – обласні станції юних туристів), Міжнародний центр дитячо-юнацького туризму головного управління освіти м. Києва. В Одеській та Сумській областях туристсько-краєзнавчою діяльністю займаються обласні центри позашкільної освіти та виховання.

Практично всі заклади обласного рівня ще донедавна (до 1991 року) мали власні туристські бази. На початок 2019 року ці бази залишилися лише у Донецькій (1), Житомирській (1), Івано-Франківській (5), Львівській (4), Миколаївській (1), Харківській (1), Хмельницькій (1), Чернігівській (1), Чернівецькій (1) областях, місті Києві (2).

На початок 2019 року в Україні працювало 83 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станцій юних туристів та закладів національно-патріотичного/військово-патріотичного напрямів), які підпорядковані відповідним управлінням (відділам) освіти міськ(рай)-держадміністрацій. 6 районних станцій юних туристів працюють у селищах міського типу та 3 районні станції юних туристів працюють у селах нашої країни. Лише деякі міські та районні станції (центри) юних туристів мають власні туристські бази. Серед них Іршавська районна станція юних туристів Закарпатської області, Глибоцький районний центр дитячо-юнацького туризму і екскурсій Чернівецької області.

На базі всіх спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладів України працюють туристсько-краєзнавчі гуртки та об'єднання учнів різного профілю.

Крім мережі спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладів, дитячо-юнацький туризм входить складовою частиною до системи комплексних позашкільних закладів – Палаців, центрів, будинків позашкільної роботи.

Існує значна кількість туристсько-краєзнавчих гуртків у загальноосвітніх

школах та професійно-технічних училищах. Але, в цілому, рівень роботи гуртків в комплексних позашкільних закладах і загальноосвітніх школах та ПТУ значно нижчий, ніж у спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладах.

Відбулася також стабілізація структури самих центрів дитячо-юнацького туризму й станцій юних туристів. Типова структура центру дитячо-юнацького туризму (станції юних туристів) відображена на рис. 1.1.2.

Рис. 1.1.2 Напрямки та форми діяльності Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, складено автором за [76]

Виходячи з того, що туристсько-краєзнавча діяльність об'єднує два ефективних засоби виховання – туризм і краєзнавство – основними структурними підрозділами центрів дитячо-юнацького туризму й краєзнавства (станцій юних туристів) є відділ спортивного туризму та відділ краєзнавства.

Спортивний туризм в Україні включено до Єдиної спортивної класифікації України, із відповідними для будь-якого виду спорту званнями та спортивними розрядами – від масових юнацьких розрядів до звання «Майстер

спорту міжнародного класу». Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається в двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів з пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного та спелеотуризму) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із туристсько-спортивного багатоборства). Саме ці напрямки є основними в роботі туристсько-спортивних відділів центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів). Крім того, ці відділи займаються близькими до спортивного туризму видами спорту – спортивним орієнтуванням, скелелазінням, альпінізмом.

У роботі краєзнавчих відділів центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) також домінуючими є два напрямки: географічне краєзнавство (екологія, геологія, гідрологія, топографія, топоніміка тощо) та історичне краєзнавство (археологія, етнографія, народознавство, літературознавство, фольклористика, музеєзнавство). Відділи організують і проводять масові краєзнавчі заходи – експедиції, екологічні акції, зльоти, конкурси тощо. Крім того на базі центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) на місцях працюють територіальні відділення Малої Академії Наук (МАН), які організовують науково-дослідну роботу учнівської молоді з географічного та історичного краєзнавства й геології. Ця робота проводиться з усіма учнями регіону, які цікавляться географією, геологією та історією рідного краю.

Важливим структурним підрозділом центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) є методичний відділ (кабінет), який організовує й проводить інструктивно-методичну роботу з питань дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, займається просвітницькою діяльністю, здійснює підготовку туристсько-краєзнавчих кадрів.

В багатьох центрах дитячо-юнацького туризму (станціях юних туристів) працюють екскурсійні відділи (бюро), які займаються організацією екскурсій для дітей та юнацтва, організовують роботу туристських та орендованих баз,

туристських та профільних таборів. Ці відділи (бюро) можуть працювати на засадах самоокупності.

Одним з основних напрямків роботи центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) є гурткова робота. Гуртки (об'єднання) також, як правило, поділяються на туристсько-спортивні та краєзнавчі в залежності від того, які напрямки туристсько-краєзнавчої діяльності в програмі гуртка переважають. На базі центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) працюють туристсько-краєзнавчі гуртки (об'єднання) трьох рівнів:

- початкового рівня – гуртки, об'єднання, секції, що сприяють виявленню здібностей, обдарувань вихованців, розвитку їх інтересу до туристсько-краєзнавчої діяльності (першого року навчання);
- основного рівня – гуртки, об'єднання, секції, які розвивають стійкі інтереси вихованців, дають їм знання, практичні уміння й навички, задовольняють потреби у туристсько-краєзнавчій діяльності (другого-третього років навчання);
- вищого рівня – гуртки, об'єднання, секції для здібних і обдарованих вихованців, учасників Всеукраїнських, міжнародних масових туристсько-спортивних, краєзнавчих та наукових заходів (четвертого і більше років навчання).

На базі центрів дитячо-юнацького туризму і краєзнавства (станцій юних туристів), на турбазах, в таборах можуть організовуватися й працювати тимчасові туристські, краєзнавчі, екскурсійні групи, загони, гуртки, секції, сформовані на період проведення туристського заходу, роботи бази, табору як правило початкового рівня.

На початку 2022 року в Україні діяло 96 центрів туризму й краєзнавства учнівської молоді, станцій юних туристів, що становить 6% від загальної кількості всіх типів навчальних закладів України. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді – 1, Кримський

республіканський – 1, обласних – 21, міських – 42, районних – 31 (в т.ч. 6 внутрірайонних в містах). Чисельність центрів туризму має стійку тенденцію до збільшення. Збільшення чисельності центрів туризму відбулося за рахунок відкриття цих закладів у Донецькій, Полтавській, Тернопільській та Хмельницькій областях. Закрито один центр туризму у Волинській області. Найбільшу кількість центрів туризму, станцій юних туристів мають: Дніпропетровська – 11, Луганська, Полтавська, Хмельницька – по 7 кожна, Волинська, Львівська, Черкаська – по 6, Донецька, Запорізька – по 5. На частку цих 9 областей України приходить 60 закладів, що становить більше 63%.

Із збільшенням кількості центрів туризму зросла кількість туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді. Зросла також кількість туристсько-краєзнавчих гуртків в інших позашкільних закладах. Так, у порівнянні з 2009 роком кількість гуртків збільшилася на 115 одиниць: якщо у 2009 році їх працювало 5782, що становило 8,4% від загальної кількості гуртків у всіх типах позашкільних навчальних закладів, то в 2021 році їх налічувалось 5897, і питома вага становила 9,3% [16].

У цілому по Україні охоплення дітей туристсько-краєзнавчою гуртковою туристсько-краєзнавчою роботою складає 1,6% від загальної кількості учнів, що є дуже низьким показником, який не відповідає соціальній та рекреаційній значущості цього виду позашкільної діяльності.

Одним з соціально важливих напрямів роботи позашкільних навчальних закладів залишається оздоровлення дітей та юнацтва. У 2021 році в системі дитячо-юнацького туризму працювало 328 туристсько-краєзнавчих табори, в яких оздоровлено 26,4 тис. дітей. На 40 дитячих турбазах відпочило 38,5 тис. учнів, в екскурсіях взяли участь 599 тис. учнів.

Отже можна з упевненістю стверджувати, що розвиток дитячо-юнацького туризму в Україні за останні роки стабілізувався, а деякі показники свідчать про покращення стану туристсько-краєзнавчої роботи. Так, розвивається

мережа центрів (станцій) туризму і краєзнавства, зросла кількість гуртків та дітей в них. Різними формами туристсько-краєзнавчої роботи у 2021 році було охоплено 1252,5 тис. дітей, що становить 19,1% від загальної кількості учнів в Україні. На сьогодні завдання по розвитку системи дитячо-юнацького туризму слід зосередити на:

- розробці регіональних програм розвитку дитячо-юнацького туризму та краєзнавства, в основі яких має бути розширення мережі закладів туристсько-краєзнавчого профілю та дитячих туристсько-краєзнавчих об'єднань в навчальних закладах;
- організації змістовного оздоровлення та екскурсійного обслуговування учнівської молоді;
- підготовці кадрів системи дитячо-юнацького туризму та краєзнавства.

У наступному підрозділі буде розглянуто зміст та функції молодіжного туризму.

Таким чином, з розвитком та удосконаленням територіальної та функціональної структури системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні результати роботи цієї галузі рекреаційної діяльності будуть вагомішими.

1.2. Зміст та функції молодіжного туризму

Класифікація у сфері туризму та вивчення певних сегментів ринку дає змогу краще розуміти потреби та бажання клієнтів і, відповідно, покращувати рівень сервісу. Серед багатьох прикладів розподілу туризму на різні види чи форми, залежно від категорій подорожуючих, їх мети, тривалості туру, об'єктів, що відвідуються, виду транспорту, тощо, особливу увагу заслуговує сегментування туристів залежно від їхнього віку. Адже від вікових

характеристик повністю залежить від рекреації, вибір маршруту, програми туру, потрібний рівень обслуговування та багато інших умов. Особливо це стосується наймолодших учасників подорожей – дітей та молоді.

На практиці, у нормативно-правових актах та науковій літературі немає спільно визначеної диференціації туристів та стандартної термінології, відповідно до віку подорожуючих. Проте всі українські та зарубіжні вчені виділяють дитячий та молодіжний туризм, як форми (види) туризму, залежно від віку учасників подорожі. Одностайного визначення цих дефініцій та окреслення вікових меж немає, тому нами було проаналізовано різні підходи до формулювання термінології дитячого і молодіжного туризму, встановлення вікових рубежів та запропоновано власні варіанти формулювання, що, на нашу думку, більш детально характеризували б ці поняття. Тому варто проаналізувати сучасні підходи щодо класифікації рекреантів, відповідно до їх віку та охарактеризувати різні дефініції дитячого та молодіжного туризму.

Дитячий і молодіжний туризм, як види (форми) туризму виділені у класифікаціях всіх науковців, Законі України «Про туризм» та у статутах Всесвітньої туристичної організації. Різниця у класифікаціях пов'язана із використанням різних підходів – соціально-економічного, демографічного, педагогічного, спортивного. Найбільш широка диференціація у В. К. Кіптенко: виділені такі категорії туристів, як діти, що подорожують з батьками, молодь у віці від 15 до 24 років, відносно молоді туристи з 25 до 44 років, активні люди середнього віку (45-64 років) та пенсіонери (в середньому старші 64 років) [23]. Дещо схоже класифікують рекреантів М.П. Кляп та Ф.Ф.Шандор, виокремлюючи дітей (1-18 років), молодь (з 18 до 30-35 років), туристів середнього віку (від 35 по 55 років) та туристів «третього віку» (люди старші за 55 років) [24]. Крачило М.П. відрізняє дитячий, молодіжний та туризм дорослих людей (або туризм «третього віку») [32]. Хоча інші науковці до туристів «третього віку» відносять пенсіонерів та людей старше 60 років.

С. П. Кузик відповідно до віку подорожуючих, виділяє такі форми туризму, як дитячий (особи шкільного віку); молодіжний (16-24 років), дорослий (інші вікові групи), туризм «третього віку», куди належать пенсіонери [34, с.47-54].

Враховуючи переважно спортивний аспект туризму, а відповідно і фізичне здоров'я туристів, Ю.А. Грабовським, О.В. Скалієм було виокремлено такі види туризму як дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку та інвалідів [7]. З соціально-економічної точки зору науковці виділили дитячий, молодіжний, сімейний, шкільний, студентський туризм, для людей «третього віку» та інвалідів [69, с. 102-103]. У цьому виді розподілу також враховувався рівень сервісу, на який претендують категорії туристів. Через це з молодіжного туризму окремо виділений студентський, як категорія з найменш примхливими та економними подорожуючими.

Щодо нормативно-правових актів, то згідно Закону України «Про туризм», існують такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний [64]. Відповідно, можемо виділити види, що були виокремлені відповідно до віку туристів, це: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку. У Законі не виділяється такої категорії туристів, як дорослі (середнього або «третього віку»), тут цей сегмент замінено на «сімейний туризм». Щодо вікових рамок, то, згідно інших Законів України, діти - особи до 18 років, молодь від 14 до 35, люди похилого віку – чоловіки у віці старше 60 років та жінки – старше 55-60 р.

У міжнародному законодавстві форми туризму, в залежності від віку подорожуючих, затверджені у документі «Концепції, визначення та класифікації для статистики туризму» [80] у 1995 р. (стаття 4.3.3). Хоч виділені категорії назв не передбачають, ЮНВТО рекомендує поділяти туристів за віком на 5 груп:

- I – від 0 до 14 років;
- II – від 15 до 24 років;
- III – від 25 до 44 років;
- IV – від 45 до 64 років;
- V – від 65 років та старше [4, 80].

Дитячий і молодіжний туризм у кожній класифікації виділяються як окремі категорії, що характеризують різний вік, соціальний статус та умови подорожі туристів. Щодо дитячого туризму, то окрім географів його глибоко досліджують ще й педагоги. Тому часто можна зустріти такі синоніми дитячого туризму як «дитячо-юнацький», «шкільний» та «педагогічний» туризм [24]. Всі ці терміни мають спільну понятійно-термінологічну базу, вікові обмеження для дітей; на туризм у школі та поза нею покладені краєзнавчі, педагогічні, патріотично-виховні, пізнавальні та спортивні функції. Тому, на нашу думку, не варто поділяти дитячий туризм на шкільний, педагогічний, позакласний, тощо, а варто розглядати як єдине ціле.

Сучасні вчені педагоги чи туризмознавці по-різному формулюють термін «дитячий туризм». У простому сенсі педагоги просто визначають дитячий туризм як живе пізнання навколишнього світу, рух, здоров'я та фізичний гарт [35]. Розгорнуте визначення з педагогічної точки зору подає О.О. Остапець: «дитячий туризм – засіб гармонійного розвитку дітей (осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку), що реалізується у формі відпочинку та суспільно-корисної діяльності, характерними структурними компонентами якої є похід, подорож, екскурсія». Дитячий туризм, на думку автора, є ефективним засобом навчання, виховання, оздоровлення, знайомленням учнів з рідним краєм, їх соціальної адаптації, підтримання здорового способу життя [27]. Інший педагог, І.М. Пілат під шкільним туризмом і краєзнавством розуміє туристсько-краєзнавчу діяльність учнів, що виходить за рамки навчальних програм і організується школою та позашкільними закладами з метою забезпечення

педагогічного цілеспрямованого використання їх позаурочного часу. Цю діяльність характеризують: соціально-оздоровча, пізнавально-виховна та спортивно-оздоровча спрямованість, широта міжособистісних та внутрішньо-колективних відносин, у які вступають учні; безпосередній зв'язок цих відносин із соціальним та географічним середовищем [29]. Обидва автори підкреслюють важливість пізнавальної і виховної функції дитячого туризму та його педагогічну цінність.

Згідного термінології відомого науковця галузі туризму В.А. Квартальнова, дитячий (шкільний) туризм – це туризм, який входить складовою частиною в навчальний та виховний процес в освітніх закладах, що діють за основними загальноосвітніми програмами, в установах додаткової освіти, в тому числі в позашкільних профільних туристських центрах і станціях дитячо-юнацького туризму [34]. Цим твердженням описується здійснення туризму у навчальних закладах, а також підкреслюється, що дитячий туризм є невід'ємною частиною шкільного навчально-виховного процесу.

Кляп М.П., Шандор Ф.Ф., досліджуючи всі можливі види та форми туризму, формулюють поняття дитячого та шкільного туризму окремо, хоча їх суть майже однакова. Дитячий і шкільний туризм, на думку авторів, - вид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб дітей та учнів. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. також розрізняють два підвиди шкільного туризму: мінімальний за обсягом (туризмом займаються в гуртках по бажанню) та обов'язковий для всіх класів у школі - класний туризм [24].

В Україні найглибшими дослідженнями дитячого та юнацького туризму є праці О.В. Колотухи. На його думку, «дитячо-юнацький туризм – це рекреаційна діяльність дітей та юнацтва, спрямована на задоволення оздоровчих, спортивних та пізнавальних потреб особистості поза місцем постійного проживання й навчання» [26, с.17-18]. Варто зазначити, що О.В. Колотуха у визначенні вперше підкреслює, що подорожі обов'язково

мають відбуватись не лише поза межами місця постійного проживання, але й навчання. Особливо це стосується студентів. Також науковець займається суттєвими дослідженнями спортивного дитячого туризму, у своєму визначенні він підкреслює спортивний аспект дитячого туризму, що теж заслуговує на увагу.

Проаналізувавши наукові доробки вчених ми можемо запропонувати власне трактування дефініції «дитячий туризм». Дитячий туризм – це організовані рекреаційні заходи для осіб до 18 років поза межами їхнього постійного місця проживання та навчання, пов'язані із використанням позаурочного часу для оздоровчої, виховної, культурно-пізнавальної, краєзнавчої та спортивної діяльності. Запропоноване визначення не виходить за рамки загальноприйнятого поняття туризму, Закону України «Про туризм» та враховує дослідження вчених туризмознавців і педагогів.

Також варто зазначити, що рекреаційна діяльність дітей повинна бути нероздільно пов'язана із туристично-краєзнавчою роботою, що виконує патріотично-виховні, пізнавальні та спортивно-туристичні функції. В наш час, особлива увага приділяється туристично-краєзнавчій роботі саме з метою патріотичного виховання дітей та молоді. У школярів і вчителів ставлення до туризму різне, але не створює суперечок. Для дітей туризм - один з видів активного відпочинку, можливість поспілкуватись та розважитись у новій обстановці, відкрити для себе щось нове. Для вчителів це засіб для краще зрозуміти своїх учнів, побачити у нових умовах і спробувати по-іншому вплинути на їх розвиток.

Тема молодіжного туризму у науковій літературі досліджена значно менше, ніж шкільного, хоча певний інтерес науковців можна прослідкувати. Пояснюється це меншим педагогічним та виховним впливом туризму на молодь та студентів, порівняно зі школярами, відповідно і меншою зацікавленістю цією темою педагогами.

Кляп М.П. та Шандор Ф.Ф. ставлять молодіжний туризм в один ряд зі студентським: «молодіжний (студентський) туризм – це різновид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб молоді до 35 років». Також науковці підкреслюють, що, насамперед, сюди належать тематичні поїздки, пов'язані з політико-пропагандистськими заходами; туристсько-екскурсійні походи; річкові та морські круїзи; тури вихідного дня; оглядові й тематичні екскурсії; подорожі та екскурсії в межах навчально-виховного і виробничого процесу [24]. На нашу думку, поняття молодіжного туризму не може обмежуватись лише студентськими поїздками і включати лише тури під час навчання у ЗВО. Поняття молоді значно ширше і молодіжний туризм не варто асоціювати лише зі студентським.

На думку Г.В. Палаткіної, «молодіжний туризм – спосіб передачі новому поколінню накопиченого людством життєвого досвіду і матеріально культурної спадщини, формування ціннісних орієнтацій, морального оздоровлення та культурного розвитку нації, один із шляхів соціалізації особистості» [26, с. 25]. Біржаков М.Д. визначає молодіжний туризм як конкретний вид туристичної діяльності юнацтва та підлітків, що реалізується як на регіональному так і на національному рівнях.

У визначенні вікових меж молодіжного туризму науковці не дійшли спільного знаменника. Окремі вчені у своїх класифікаціях зовсім не вказують вікових меж категорій, інші окреслюють молодіжний туризм 24-ма роками [23], користуючись класифікацією ЮНВТО, або 30-35 роками [24], використовуючи Закон України.

У законодавстві вікові межі для молоді змінювали досить часто. Спочатку, опираючись на радянські закони та праці соціологів (С.А. Чибіряєва, Г.М. Миньковського, В.М. Боряза), у законі «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» в редакції від 5 лютого 1993 була встановлена межа для молоді від 15 до 28 років. У 2000 р. відбулася зміна

нижніх вікових меж поняття «молодь» до 14 років. І у новому Законі України «Про засади молодіжної політики в Україні», що прийшов на зміну Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» 27 квітня 2021 року, верхній віковий поріг було підвищено до 35 років [61, ст. 1]. Отже, на даний момент, згідно норм чинного законодавства, молоддю, молодими громадянами є особи у віці від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [61, ст. 1].

Ми вважаємо, що доцільніше обмежити молодіжний туризм 18-35 роками. По-перше, це буде співпадати із Законом України. По-друге, будуть пропорційно збалансовані всі види туризму (дитячий, молодіжний, для дорослих та людей похилого віку) термінами по 18-20 років. По-третє, поняття молоді не буде асоціюватись лише зі студентством, що значно розширить межі категорії.

Наше припущення підтверджується і світовою практикою. Зараз у світі панує тенденція до збільшення граничного віку надання знижок/посвідчень для студентів та молоді, що позитивно впливає і на молодіжний туризм. Так, наприклад, граничний вік для отримання посвідчення або сертифікату ISIC, ITIC, IYTC, було збільшено з 26 до 30 років за рішенням XXIII Конференції Європейської Асоціації Молодіжних Карток (EYCA) (листопад 2007 р., Барселона). Молодіжні організації Federation of International Youth Travel Organization – FIYTO та International Student Travel Conference – ISTC також підтримують ці ініціативи [81].

Проаналізувавши різні дослідження, ми можемо запропонувати власне визначення молодіжного туризму. Молодіжний туризм – рекреаційні заходи молоді віком від 18 до 35 років, пов'язані з пізнавальною, оздоровчою, спортивною та культурно-розважальною діяльністю поза межами постійного місця проживання та навчання, без мети отримання прибутку у місці

перебування. Характеризується переважно активним, насиченим та недорогим відпочинком.

До функцій молодіжного туризму відносяться:

- ознайомлення з історичною та культурною спадщиною своєї країни та інших держав;
- пробудження в молодих людях почуття національної самосвідомості;
- виховання поваги і терпимості до побуту і звичаїв інших національностей і народів;
- забезпечення багатостороннього розвитку особистості. Саме походи, поїздки, екскурсії можуть дати підростаючому поколінню можливість для підвищення свого інтелектуального рівня, розвитку спостережливості, здатності сприймати красу навколишнього світу;
- зняття фізичної втоми, психологічної напруги і стресів;
- розвиток комунікабельності, самодисципліни, адаптації до умов сучасного життя;
- формування здорового способу життя людини і суспільства в цілому.

Тобто, у всіх класифікаціях туристів, в залежності від їхнього віку, дитячий та молодіжний туризм виділяється як окрема категорія туристів. Це означає певну зацікавленість у вивченні цих видів туризму та їх суспільну та економічну значимість. Є певні відмінності у трактуванні дитячого та молодіжного туризму та визначенні вікових меж різними науковцями, проте, в загальному, принципових розбіжностей немає. Це і дозволило нам запропонувати подані варіанти визначення дитячого та молодіжного туризму, не виходячи за рамки уже встановленої парадигми.

Наступним кроком передбачено дослідження нормативно-правові засади розвитку молодіжного туризму.

1.3. Нормативно-правові засади розвитку молодіжного туризму

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують відповідні види туризму, серед яких Законом України «Про туризм» виділяють й дитячий туризм. Державна служба статистики України констатує, що станом на 2020 р. порівняно з 2010 р. загальна кількість установ для відпочинку та оздоровлення дітей скоротилася майже на 50% [74].

У 2017 р. батьки могли обирати з 9745 дитячих санаторіїв і таборів. У 2017 р. в держустановах відпочили майже мільйон дітей: всього 970027 осіб, тоді як у 2016 – 935721 особа, що на 3,6% більше, ніж у 2016 р. [45].

Таким чином актуальною є потреба налагодження системи організації дитячого туризму й визначитися зі специфікою видів відпочинку та дозвілля дітей за пріоритетними напрямками його розвитку. Фахівці Асоціації індустрії гостинності України вивчили сьогодишню ситуацію на ринку і визначили особливості організації дитячого відпочинку [6]. Дитячо-юнацький туризм в Україні підпорядкований Міністерству освіти і науки [76].

Поруч зі спеціалізованими закладами еколого-натуралістичного профілю й закладами дитячо-юнацької технічної творчості та комплексними позашкільними закладами (палаци, центри, будинки позашкільної роботи, дитячо-юнацькі центри) спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади є складовою частиною системи позашкільної освіти та виховання в Україні. Саме спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади складають основу системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні.

Очолює всю туристсько-краєзнавчу роботу в країні Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (далі – УДЦНПВКТУМ) – державний заклад позашкільної освіти, утворений, зареєстрований в порядку, визначеному чинним

законодавством, що регулює діяльність закладу позашкільної освіти, у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, наказами та інструкціями Міністерства освіти і науки України, органів місцевого самоврядування у галузі освіти, іншими нормативно-правовими актами, а також Положенням про позашкільний навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 р. № 433, Положенням про центр, будинок, клуб, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станцію юних туристів, затвердженим наказом Міністерством освіти і науки України від 19.12.2002 №730 і зареєстрованим Мін’юстом України від 08.01.2003 за № 10/7331 та Статутом. Для забезпечення своєї головної мети та цілей також може керуватися у роботі іншими законодавчими актами та нормативними документами, які не суперечать визначеному законом порядку діяльності УДЦНПВКТУМ.

Засновником УДЦНПВКТУМ є Міністерство освіти і науки України (далі – МОН). УДЦНПВКТУМ у своїй діяльності безпосередньо підпорядкований, підзвітний і підконтрольний МОН. УДЦНПВКТУМ є юридичною особою, має рахунок в органах Державного казначейства, печатку, штамп, бланки встановленого зразка, ідентифікаційний код і діє на підставі Статуту, затвердженого в установленому законодавством порядку (Статут УДЦНПВ). УДЦНПВКТУМ здійснює координацію туристсько-краєзнавчої роботи та національно-патріотичного виховання в закладах освіти системи МОН.

УДЦНПВКТУМ у процесі виконання покладених на нього завдань співпрацює з органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими закладами освіти, громадськими організаціями, товариствами на паритетних засадах. Взаємовідносини з УДЦНПВКТУМ юридичними та фізичними особами визначаються угодами, укладеними між ними відповідно до

законодавства України.

Метою діяльності УДЦНПВКТУМ є:

- реалізація державної політики щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- централізація процесу (координація) національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти;
- реалізація державної політики в галузі освіти засобами краєзнавства і туризму;
- координація освітньої діяльності закладів туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти;
- надання позашкільної освіти вихованцям УДЦНПВКТУМ, формування умінь і навичок (компетентностей) відповідно до їх здібностей, обдарувань і стану здоров'я;

Головні завдання УДЦНПВКТУМ:

- формування ціннісних орієнтирів та утвердження національно-патріотичної свідомості дітей та молоді;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у дітей та молоді поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії;
- виховання у дітей та молоді патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів;
- створення умов для гармонійного розвитку особистості, задоволення потреб дітей та молоді у позашкільній освіті, організації їх змістовного дозвілля і відпочинку;
- формування у дітей та молоді свідомого й відповідального ставлення до

власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;

- вдосконалення фізичного розвитку вихованців;
- профілактика бездоглядності, правопорушення;
- формування здорового способу життя вихованців;
- виявлення, розвиток і підтримка юних талантів і обдарувань, стимулювання творчого самовдосконалення та розвиток краєзнавчо-дослідницької діяльності дітей та молоді;

- удосконалення нормативно-правової бази з національно-патріотичного виховання дітей та молоді та туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти;

- здійснення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи за напрямками діяльності УДЦНПВКТУМ;

- організація та проведення всеукраїнських масових туристсько-краєзнавчих заходів та заходів з національно-патріотичного виховання в системі освіти у взаємодії з органами виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та сім'ї;

- вивчення сучасних виховних систем, технологій і методик у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

- створення системи ефективного моніторингу у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

- надання методичної і практичної допомоги закладам освіти з питань впровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи та національно-патріотичного виховання;

- проведення заходів з підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти та громадських кадрів за напрямками своєї діяльності;

- популяризація туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти та заходів національно-патріотичного спрямування;

- створення умов для творчого, інтелектуального духовного і фізичного розвитку вихованців УДЦНПВКТУМ;
- надання первинних професійних навичок і умінь, необхідних для їхньої реалізації, подальшої самореалізації та /або професійної діяльності;
- надання вмінь і навиків, необхідних для служби в Збройних Силах України.

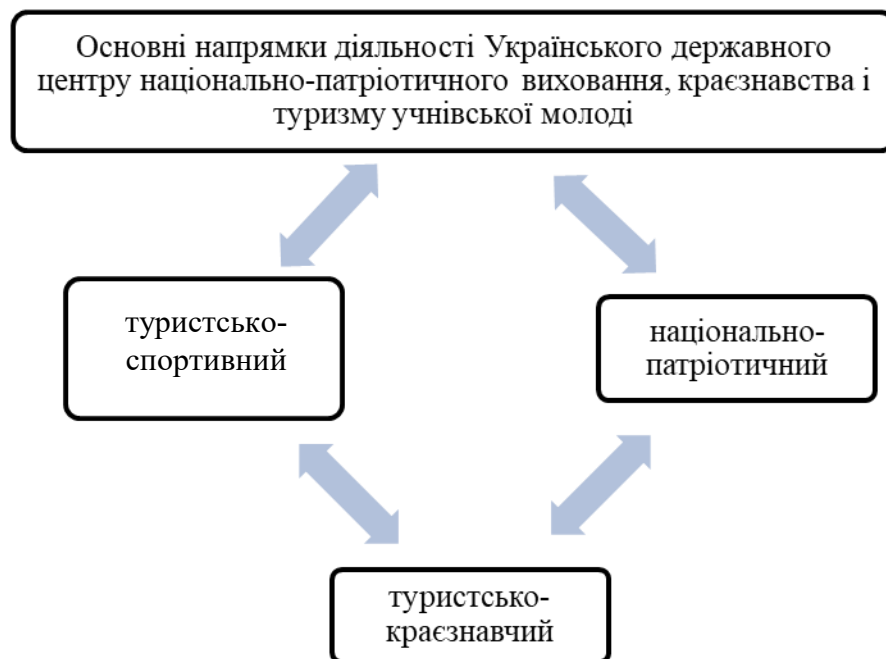

Рис. 1.3.1 Основними напрямками діяльності УДЦНПВКТУМ, складено за [76]

Основними напрямками діяльності є (див. рис.1.3.1):

- національно-патріотичний напрям;
- туристсько-краєзнавчий напрям;
- туристсько-спортивний напрям.

До складу УДЦНПВКТУМ на правах відокремленого структурного підрозділу без статусу юридичної особи входить Центральний табір туристського активу учнів України (ЦТТАУУ), що діє відповідно до Положення, затвердженого наказом УДЦНПВКТУМ. На базі ЦТТАУУ проводяться різноманітні конкурси, фестивалі, зльоти тощо відповідно до

напрямів діяльності УДЦНПВКТУМ.

УДЦНПВКТУМ проводить інформаційно-методичну, організаційно-масову та навчально-виховну роботу відповідно до річного плану роботи.

Інформаційно-методична робота УДЦНПВКИУМ спрямована на вдосконалення програм, змісту, форм і методів діяльності туристсько-краєзнавчих об'єднань та дитячих об'єднань національно-патріотичного спрямування, підвищення майстерності педагогічних працівників УДЦНПВКТУМ, інших закладів освіти та громадських туристських кадрів, пропаганду дитячо-юнацького туризму і краєзнавства та популяризацію національно-патріотичного виховання.

УДЦНПВКТУМ як самостійно, так і разом з іншими установами і організаціями готує, видає і розповсюджує методичні рекомендації та розробки, інформаційні, довідкові та інші матеріали, навчальні плани і програми дитячих об'єднань за напрямками своєї діяльності, сприяє здійсненню обміну методичними матеріалами між зацікавленими установами.

УДЦНПВКТУМ аналізує стан та визначає пріоритетні напрями туристсько-краєзнавчої роботи та національно-патріотичного виховання з учнями в Україні.

УДЦНПВКТУМ надає інформаційно-методичну та практичну допомогу закладам середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та передвищої, вищої освіти та іншим організаціям та установам, дитячим об'єднанням в організації позашкільної освіти за напрямками своєї діяльності.

З метою виявлення рівня вмінь, знань та навичок дітей та молоді, вихованців УДЦНПВКТУМ організовує і проводить організаційно-масову, навчально-тренувальну та спортивну роботу у вигляді різноманітних всеукраїнських очно-заочних туристсько-краєзнавчих, туристсько-спортивних масових заходів та заходів з національно-патріотичного виховання: чемпіонати і кубки України, туристські і краєзнавчі змагання, зльоти, олімпіади, конкурси,

огляди, конференції, форуми, вистави, школи, експедиції, навчально-тренувальні збори, походи, екскурсії, ігри.

З метою поглиблення співпраці з громадськими організаціями, які дотримуються українських державницьких цінностей, створення простору для молодіжних лідерів та активістів та сприяння їх саморозвитку в структурі УДЦНПВКТУМ створений Молодіжний центр громадянської освіти (МЦГО). Молодіжний центр є спільним майданчиком для роботи Всеукраїнських молодіжних громадських організацій – «Фундація Регіональних Ініціатив», «Молодіжний Націоналістичний Конгрес», «Українська академія лідерства», «Українська асоціація студентів», «ПЛАСТ» – Національна скаутська організація України, Асоціації молодіжних центрів України, Спілки Української Молоді в Україні. Всеукраїнського молодіжного руху «Національний альянс».

Незважаючи на те, що офіційна статистика свідчить про регулярне скорочення числа дитячих санаторіїв та оздоровчих таборів, нині установ подібного типу як державних, так і приватних – вагома кількість [3].

До ТОП-5 областей за кількістю дітей, які перебували в установах для оздоровлення та відпочинку у 2017 р., увійшли: Одеська, Харківська, Дніпропетровська, Херсонська і Полтавська області [9] (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

ТОП-5 областей за кількістю дітей, які перебували в установах для оздоровлення та відпочинку у 2010-2019 рр., складено за [9]

Регіон	Оздоровлено дітей, осіб			
	2010	2015	2018	2019
Україна	1 567 492	917 193	921 262	906 562
Дніпропетровська	95 675	90 056	90 410	82 978
Одеська	132 316	113 227	103 513	102 164
Полтавська	56 301	47 142	49 204	50 687
Харківська	106 962	86 967	97 063	97 613
Херсонська	72 223	45 742	58 527	60 420

Організація дитячого відпочинку передбачає розвиваючі ігри, проведення культурних і тематичних заходів, пізнавальних екскурсій і спортивних змагань. При цьому варто відзначити, що державна статистика враховує лише частину установ дитячого відпочинку – тих, чия діяльність регулюється Законом України «Про оздоровлення та відпочинок дітей», яким визначено, зокрема, сутнісну характеристику відповідних термінів [2]. Сьогодні дитячі табори можна розділити на два типи, кожен з яких має свої особливості і принципи роботи (табл. 1.3.2).

Таблиця 1.3.2

Типи дитячих таборів в Україні, складено за [5]

№ з/п	Вид дитячої установи	Закон України, що регулює створення та діяльність установи	Особливості установи
1	Традиційні дитячі установи для оздоровлення та відпочинку	Про оздоровлення та відпочинок дітей	Зміни від 14 до 21 днів
2	Проектні табори	Про туризм; Про позашкільну освіту	Не мають власної локації та організовуються на базі дитячих центрів і клубів, спортивних установ, мовних шкіл та баз відпочинку. Середня тривалість змін – від 7 до 14 днів. Існують й одноденні табори для організації короткочасного дитячого дозвілля.

Так, регулярно в Україні організовуються Міжнародні фестивалі дитячих таборів і туризму «KidsCampFest», які сприяють розвитку сфери дитячого відпочинку. Засновники таких «проектним» таборів забезпечують різноманітність пропозицій, формують тенденції розвитку і диктують тренди. Проектний табір найчастіше – це туристичний продукт [10]. Підприємцям, які займаються організацією дитячого відпочинку, сьогодні рекомендують звернути увагу на такі напрямки, які все більше набирають популярності в останні роки. У тренді зараз наметові табори з тенденцією у бік таборів, які знаходяться на території іншого великого комплексу з усіма зручностями, коли

душовими, туалетами та їдальнею діти користуються в корпусах. Це – досить вдалий симбіоз «дикого» відпочинку на природі та звичного комфорту, який дозволяє забезпечити безпеку та гігієну.

Крім того, дедалі більшої популярності набирають так звані сімейні табори, що дозволяють батькам відпочивати разом із дітьми. У сімейних таборах формується окрема програма для дітей, а також програма для спільної роботи дітей і батьків.

Окремо варто зазначити про вподобання батьків у виборі регіону для відпочинку. Нині особливо популярні для організації дитячих таборів такі регіони як: Карпати, узбережжя Чорного моря (Миколаївська, Одеська, Херсонська області), узбережжя Азовського моря (Херсонська, Запорізька області) та Київська область.

Незважаючи на те, що ці регіони залишаються у лідерах, організувати табір, куди діти будуть із радістю повертатися кожного року, завдяки кліматичним і ландшафтним особливостям можливо в будь-якій області України.

Окрему категорію відпочинку дітей становлять туристичні подорожі на межі України, зокрема до Туреччини, Болгарії, Єгипту [9]. Це, в першу чергу, відпочинок на морі, в закладах санаторного типу. У зв'язку з цим виникає потреба оформлення відповідних документів, які надавали б право перебувати дитині за кордоном.

Відповідно до Порядку організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. [52] неповнолітні громадяни України виїжджають з України за наявності паспорта громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичного паспорта, службового паспорта, проїзного документа дитини, який видається дітям у віці до 18 років, або якщо вони вписані в закордонний паспорт одного з батьків, та у його супроводі.

Згідно статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» внесено відповідні доповнення, зокрема щодо «Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей: електронної бази даних про об'єкти права власності (працюючі та непрацюючі), призначені для оздоровлення та відпочинку дітей, незалежно від форми власності та підпорядкування» [60].

Відпочинкові послуги заходи спрямовані на організацію дозвілля дітей з дотриманням періоду активного та пасивного відпочинку, організацію раціонального харчування та забезпечення відповідними до вимог умовами проживання.

Окрему категорію становлять документи, що стосуються виїзду дітей за кордон. Цей вид дитячого туризму регламентується нормативно-правовими документами України, зокрема, відповідно до п. 4 «Правил перетинання державного кордону громадянами України», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.95 №57 [57]. Згідно з новими правилами, паспорт для дитини можливо оформити вже з перших днів її народження. Формат документа нічим не відрізнятиметься від дорослого аналога.

Саме паспорт з таким чіпом і буде єдиною умовою для перетину кордону з ЄС – віза для власників біометричного паспорта більше не потрібна. Щодо введення нових правил оформлення виїзду дитини за кордон, доцільно зазначити про ряд нововведень в 2019 р. 57 [57]. Законодавством України, зокрема п. 3 ст. 313 Цивільного кодексу, передбачено право дитини, яка досягла шістнадцяти років, на вільний самостійний виїзд за межі країни. Однак, незалежно від мети подорожі (лікування чи оздоровлення за кордоном, туристична екскурсія, поїздка до родичів тощо), діти до 16 років мають право на виїзд за кордон тільки за згодою батьків і в їх супроводі або разом з особами, які уповноважені батьками дитини. Для отримання паспорта громадянина України для виїзду за кордон слід звернутися до територіального підрозділу Державної міграційної служби та подати повний пакет документів для

виготовлення закордонного паспорта на дитину.

Вартість виготовлення закордонного паспорта для дитини в Україні визначається відповідними документами [52]. Значна увага в Україні приділяється організації туризму для дітей, які беруть активну участь у спортивних змаганнях, культурних заходах, тобто виявляють свої здібності та таланти на різних рівнях змагань, конкурсів й інших заходів як вітчизняного, так і міжнародного рівня. Участь у подібних заходах вимагає не тільки фінансових, матеріальних, але й організаційних ресурсів. Здебільшого участь у подібних заходах зумовлює подорожі, перебування в місцях, куди треба організувати відповідний трансфер, забезпечити якісні умови для відпочинку та підготовки до участі у відповідних атракціях та змаганнях або конкурсах.

В Україні останні роки з боку державних органів, органів місцевого самоврядування та громадськості приділяється також відповідна увага до категорії дітей, які мають соціальні потреби, зокрема пов'язані зі здоров'ям. Дитячий адаптивний туризм в Україні, його передумови розвитку та проблеми безпеки посідають одне з пріоритетних напрямків щодо організації та забезпеченні гідних умов життя, відпочинку, оздоровлення та умов для туристичних подорожей. Проблеми соціальної адаптації неповносправних, зокрема дітей, засобами туризму в Україні також є актуальними.

У складі організації дитячого туризму в Україні необхідно дотримуватися, відповідних законів та нормативних вимог, які регулюють зокрема, економічні та соціальні аспекти життєзабезпечення громадян України.

Обслуговування клієнтів здійснюється відповідно до Цивільного Кодексу України, законів України «Про захист прав споживачів», «Про туризм» та прийнятих відповідно до них підзаконних актів і нормативів, а також програмних стратегічних документів.

Далеко не всі українські туристичні фірми мають серед своїх пропозицій послуги для дітей та молоді. Підготовка таких послуг – досить копітка справа, а

щоб мати економічний ефект від неї, потрібно вкласти набагато більше, ніж в організацію туру для дорослих. До того ж специфіка роботи з дітьми в екскурсійних і туристичних поїздках накладає, крім усього іншого, вагому моральну відповідальність на організатора. Одна з проблем – відсутність необхідних економічних знань у адміністрації дитячих оздоровчих таборів. Це не дозволяє здійснювати правильну політику ціноутворення, що значною мірою впливає на заповнення таборів і, в кінцевому рахунку, на фінансові результати їх діяльності. Слід звернути увагу й на відсутність добре налагоджених зв'язків між турфірмами та оздоровчими таборами. Адміністрації останніх, як правило, не залучають підприємства турбізнесу до просування та реалізації свого продукту. А якщо й вдаються до їх послуг, то в більшості випадків або не бажають надавати знижки на турпутівки, або дають їх виключно в період міжсезоння. При цьому керівництво дитячих оздоровниць не контролює ціни, за якими путівки реалізуються, що призводить до перепродажу й, як результат, кінцева ціна може суттєво вирости. Державні відомства реалізують державну молодіжну політику в контексті виконання загальнодержавної програми «Молодь України».

Останнім часом державна підтримка дитячого та молодіжного туризму стала більш відчутніша. Так, «Укрзалізниця» надає дітям під час канікул можливість безплатного проїзду до місць відпочинку та оздоровлення. Слід відмітити й тенденцію до залучення низки культурно значущих, оздоровчих, видовищних організацій і установ у систему ISIC.

Стають досить актуальними й загальноосвітні закордонні тури, коли дитина індивідуально або у складі групи вирушає до Англії, Іспанії, Мальти, де поруч із відпочинком має можливість поглиблено вивчати іноземну мову [10].

На жаль, державній політиці у цій сфері властива певна непослідовність. З одного боку, дітям надають безплатний проїзд, а, з іншого – виставляють неймовірну ціну за проживання в готелі. Як наслідок, ознайомлюючись із

величними пам'ятками світової та української культури, діти мусять жити в умовах, досить далеких від поняття «цивілізовані». Водночас матеріальна база, що перебуває під юрисдикцією різних міністерств і відомств, не використовується в повному обсязі, а цільові кошти зі спеціалізованих джерел фінансування, які виділяються з державного бюджету для відпочинку та оздоровлення дітей і молоді, не завжди використовують за призначенням.

Однією з найважливіших потреб окресленої категорії туристів є безпека туристичних подорожей, особливо у період воєнного стану. Таким чином для організації дитячого туризму потрібно враховувати всі фактори, ризики організації, продумувати кожну деталь у проведенні екскурсій та виконувати все відповідно нормативних документів.

Виникає об'єктивна необхідність скористатися досвідом зарубіжних країн у сфері функціонування популярних і відносно дешевих закладів для подорожуючих – хостелів. Адже сьогодні більш ніж у 60 країнах світу діє понад 4,5 млн. хостелів, якими користується близько 35 млн. мандрівників, причому їх кількість постійно збільшується [74]. Кабінетом Міністрів України ще 12 травня 2004 р. були затверджені заходи щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму, в яких зазначена необхідність, зокрема:

- утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань сприяння молодіжному та дитячому туризму; проведення інвентаризації об'єктів туристичної інфраструктури, які можуть бути використані для потреб молодіжного та дитячого туризму;
- здійснення заходів щодо створення мережі молодіжних готелів;
- розроблення пілотного проекту молодіжного готелю;
- підготовки пропозицій щодо виділення приміщень для молодіжного готелю або земельної ділянки для його спорудження в кожному обласному центрі;
- розроблення та затвердження символіки молодіжного туризму;

- проведення молодіжних туристичних фестивалів;
- розроблення та проведення маркетингової кампанії молодіжних готелів, дитячих оздоровчих закладів на міжнародному туристичному ринку;
- визначення та затвердження орієнтовної тематики екскурсійно-краєзнавчої діяльності в межах свого регіону відповідно до вимог навчальних програм для різних вікових груп дітей та молоді і рівня їх знань;
- включення туристичних та екскурсійних поїздок по Україні до навчальних планів середніх загальноосвітніх шкіл;
- проведення Всеукраїнського ярмарку послуг, пов'язаних з організацією дитячого та оздоровчого туризму;
- видання сучасних карт, схем, довідників з молодіжних туристичних маршрутів, путівника із зазначенням основних туристичних центрів для шкільної та студентської молоді;
- сприяння розвитку міжнародного молодіжного туризму у прикордонних областях;
- проведення міжнародної конференції «Молодіжний та дитячий туризм і відпочинок», наукових досліджень у сфері молодіжного туризму;
- ціноутворення туристичного продукту для дітей та молоді, підготовка відповідних пропозицій та рекомендацій.

При щорічному збільшенні обсягу державного фінансування програми оздоровлення дітей, коштів вистачає тільки на третину потреби [10].

Немає чіткого механізму розподілу й критеріїв якісної оцінки оздоровлення, має місце відсутність прозорості проведення тендерів на державне замовлення з оздоровлення дітей, що негативно впливає на бажання дитячих оздоровниць брати в них участь.

Суттєві відмінності у організації дитячого оздоровлення спостерігаються в різних областях України і залежать не лише від природних та соціально-економічних ресурсів, а, передусім, від управління цією діяльністю. На заваді

впровадженню сучасного менеджменту та реформування оздоровчої діяльності з метою надання послуг відповідно до європейських стандартів є непевність щодо окупності затрат потенційних інвесторів, недостатнє вивчення питань прогнозування попиту на оздоровчі послуги, але особливо гострою є соціально-економічна криза, яку переживає Україна, а також триваючий збройний конфлікт на сході держави [10]. Органи регіональної влади повинні сприяти розвитку мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, не допускати скорочення їх кількості, перепрофілювання та використання не за призначенням – приватизації під інші цілі тощо. Сприятлива екологічна ситуація, безпечне середовище, гостинність місцевого населення й висока кваліфікація кадрів формує сприятливі передумови для організації туризму й рекреації, а також санаторно-курортного лікування як для дорослих, так і для дітей.

Як результат систематизації проблем розвитку сфери дитячого оздоровлення, координація діяльності структурних підрозділів дитячих закладів оздоровлення та відпочинку має забезпечувати такі пріоритетні завдання канікулярного часу:

- оздоровлення: фізичне, психічне, соціальне, моральне;
- повноцінний відпочинок: активна і пасивна релаксація, компенсація, рекреація;
- різнобічний розвиток;
- змістовне дозвілля.

Актуальною є необхідність підготовки аніматорів, проходження практики в подібних закладах та установах не тільки майбутніх педагогів, вихователів, соціологів, але й майбутніх працівників сфери туризму, зокрема тих, хто опановує спеціальності «Туризм». Для організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю в Україні, організації надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), організації виїзду

дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення необхідно керуватися відповідною інструкцією [52]. При проведенні автобусних екскурсій, подорожей керівний склад групи призначається згідно з вимогами «Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» [53].

Зростаючі потреби у реалізації нових форм дитячого оздоровлення можна задовольнити, і вони вже частково задоволені за рахунок створення приватних дитячих закладів. Дитячий туризм – це дуже відповідально, тому, обираючи дитячий або молодіжний туристичний табір, турорганізації намагаються врахувати все: розміщення, харчування, медицину, охорону, зручність проїзду і, найголовніше, – програму та роботу керівників робочих груп. Поруч із профільними закладами еколого-натуралістичного профілю й закладами дитячо-юнацької технічної творчості та комплексними позашкільними закладами (палади, центри, будинки позашкільної роботи, дитячо-юнацькі центри) профільні туристсько-краєзнавчі заклади є складовою частиною системи позашкільної освіти та виховання в Україні. Звісно, що саме профільні туристсько-краєзнавчі заклади складають основу системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні.

Таким чином, в напрямку організації дитячого туризму, наповнення його змісту заходами національно-патріотичного виховання, краєзнавчими дослідженнями, для туроператорів створюється ще один пласт для розширення та поглиблення співпраці в напрямку організації якісних туристичних послуг для дітей, а турагентам – необхідність формування відповідних баз потенційних споживачів послуг дитячого туризму. Для цього необхідно налагоджувати ділові зв'язки зі структурними підрозділами державних центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді, закладів шкільної та позашкільної освіти.

Важливим заходом, спрямованим на розвиток внутрішнього та в'їзного дитячого туризму в Україні, є створення мережі засобів розміщення, які б за невисоку ціну надали можливість проживання для дітей, школярів і студентів

під час мандрівок історичними та рекреаційними центрами країни.

Одним із найважливіших стратегічних завдань нашої держави в забезпеченні соціального захисту дитинства є реалізація прав дітей, юнацтва та молоді на оздоровлення та відпочинок. На сучасному етапі розвитку України одним із вагомих напрямів забезпечення реалізації державної політики є поліпшення стану здоров'я дітей, відновлення їх життєвих сил, створення відповідних умов для продовження навчального та виховного процесів, розвитку їх творчих здібностей, адже питання оздоровлення та відпочинку дітей є показником рівня життя населення та розвитку держави в цілому.

Вирішення проблем збереження, зміцнення та поліпшення здоров'я нації, підвищення її працездатного потенціалу, профілактика захворювань, лікування та оздоровлення, поліпшення надання медико-соціальної допомоги населенню в умовах сьогодення неможливе без оптимального використання потужних курортно-рекреаційних ресурсів України.

Таким чином, найважливішим фактором у всіх видах туризму, у тому числі й дитячому, найважливішим є безпека і відповідальність тих людей, які організовують такі складні тури та керують дитячими таборами. Тому, якщо розпочинати розробку дитячого табору або спеціального туру, потрібно розуміти всю суть відповідальності, а також вибагливість маленьких туристів. Ця відповідальність лягає повною мірою не тільки й на організаторів дитячого туризму, але й на туристичних агентів, які мають вірно підібрати відповідний тур для дитини, а також у повному обсягу вірно інформувати клієнта про умови туру та його особливості. Тобто, для удосконалення організації дитячого туризму необхідно враховувати комплекс умов, принципів, факторів, методик, методів і засобів якісного обслуговування та безпеки.

У наступному розділі буде проаналізована оцінка розвитку молодіжного туризму в Україні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Дитячі табори як різновид дитячого туризму в Україні

Питання, пов'язані із розвитком дитячо-юнацького туризму акцентуються на проблемах і перспективах розвитку дитячо-юнацького туризму як соціально-економічної системи України, історії розвитку дитячого туризму в Україні, з'ясовуванні організаційно-виховних засадах діяльності, кластерному підході до організації дитячого курортно-оздоровчого туризму, економічні аспекти організації дитячого туризму. Варто зосередити також увагу на дослідженні регіональних особливостей профільної спеціалізації дитячих таборів як різновиду дитячого туризму.

Як окремий напрямок дитячій туризм найбільш представлений у таких країнах Європи як Болгарія, Велика Британія, Греція, Італія, Словенія, Угорщина, Чехія. В азійському регіоні це Кіпр, Туреччина. Досить популярним є дитячий туризм у Сполучених Штатах Америки.

Попит і пропозиція на дитячій туризм має яскраво виражений сезонний характер, оскільки прив'язані до періоду шкільних канікул. «Високий сезон» – це літній період. Саме влітку попит і пропозиція на дитячій туризм стабільно високі. Основними покупцями на цьому ринку в Україні традиційно виступали приватні особи та підприємства (за рахунок виділення внутрішніх бюджетних коштів). Однак економічні перетворення в країні обумовили зменшення можливостей придбання путівок на оздоровлення дітей за рахунок бюджетних коштів і, як наслідок, збільшення кількості комерційних пропозицій [14].

Дитячий туризм є багатогранним – це пізнавальні екскурсії, походи, дитячі табори, робінзонади, освітні центри тощо. Найбільш поширеним видом дитячого туризму в сучасному світі залишаються дитячі табори.

Дитячий табір – це заклад дитячого дозвілля (оздоровлення й відпочинку), що надає комплекс освітніх, оздоровчих та інших послуг. Таким чином, дитячі табори мають на меті не лише відпочинок та оздоровлення, а й навчання й розвиток підростаючого покоління. В Україні діяльність дитячих таборів знаходиться під контролем держави. Створено спеціальний Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку [60].

Перший дитячий табір у Європі був створений в 1876 році у Швейцарських Альпах пастором Германом Біоном для дітей робітників. Тут діти грали, співали пісень, будували курені, оздоровлювались. Приклад пастора Біона швидко почали наслідувати в інших країнах Європи. Дитячі табори організовувались на природі (у лісовій місцевості або на березі моря). Жили діти у наметах, ходили у походи. Пізніше з'явилися стаціонарні дитячі табори, основним завданням яких було оздоровлення дітей та організація їх культурного дозвілля. Розташовувались табори, як правило, у сформованих курортних зонах [19].

Дитячі табори класифікують за різними ознаками. Класифікація за тематикою поділяється на такі види: оздоровчі табори та комплекси, спортивно-оздоровчі табори, санаторні табори, туристичні табори, релігійні табори, мовні табори, мистецькі табори, табори патріотичного виховання.

Оздоровчі табори можуть створюватись на базі стаціонарних споруд або похідного туристського табору. Основне їх призначення оздоровлення й розвиток дітей та підлітків на природі у колі ровесників. Дитячі табори санаторного типу створюються на базі медичних установ і орієнтовані на профілактику різних захворювань. На початку зміни кожній дитині призначається індивідуальна програма оздоровлення. Різні види дозвілля – доповнення до програми лікування.

Спортивні табори призначені для дітей, що займаються певним видом спорту. Їх мета – загальний фізичний розвиток та поглиблені заняття певним

видом спорту.

Літні дитячі мовні табори пропонують окрім відпочинку ще й вивчення (або вдосконалення) іноземної мови в ігровій формі у колі однолітків.

Дитячі релігійні табори спрямовані на відпочинок і духовний розвиток дітей із не досить заможних родин. До організації таких таборів залучаються представники різних релігійних конфесій. Варто зазначити, що останнім часом в країнах Європи спостерігається інтерес до організації глибоко профільних дитячих таборів. Наприклад Академія фільмів (Швейцарія), Табір археологів (Ірландія), Єврокосмічний центр (Бельгія) та інші [19].

В Україні приділяється належна увага відпочинку та оздоровленню підростаючого покоління. У 2008 році був введений у дію Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей». Діяльність установ та організацій, пов'язаних із організацією відпочинку дітей та юнацтва та із реалізацією туристичного продукту, орієнтованого на цю категорію споживачів удосконалюється і урізноманітнюється.

Аналіз доступної інформації показав, що дитячі табори, як заклади дитячого туризму, представлені в усіх регіонах країни. Зважаючи на особливості природно-кліматичного характеру, традиції та рівень економічного розвитку регіонів профільна спеціалізація таких закладів певною мірою відрізняється. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2009 № 425 „Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру дитячих закладів оздоровлення та відпочинку” втратила чинність. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку не функціонує.

Однією з форм забезпечення функціонування та збереження мережі оздоровчих закладів є ведення Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей (див. табл. А.1-А.8).

Традиційно високою була концентрація дитячих таборів у південних областях України, на узбережжі Чорного та Азовського морів (Одеська,

Миколаївська, Херсонська, Запорізька області). Поєднання морського узбережжя, піщаних пляжів, теплого повітря обумовили перевагу оздоровчих дитячих таборів у цій частині країни. Разом із тим набули популярності спортивно-оздоровчі та профільні спортивні табори, які представлені в Одеській та Миколаївській областях. У Запорізькій та Одеській областях функціонували комплексні дитячі табори, які пропонували крім оздоровлення мовну, бізнес підготовку та вдосконалення творчої майстерності (танцювальної, музичної, театральної). В Одеській області представлені також туристичні дитячі табори, орієнтовані на бажаючих доторкнутися до екстремального відпочинку. Особливістю дитячих таборів Одеської області є те, що вони приймають бажаючих цілий рік, пропонуючи різні програми [8].

Західний регіон України – ще одна традиційна курортна зона, складовою якої завжди були дитячі табори. Безперечно переважають тут табори оздоровлення та відпочинку. Поєднання цілющого гірського повітря та гарних краєвидів цьому усіляко сприяють. На території Львівської та Івано-Франківської областей представлені також табори санаторного типу. Розвиток активного туризму у цих двох областях обумовив створення туристичних таборів з елементами патріотичного виховання. У Закарпатській та Львівській областях функціонують мовні табори, засновниками яких виступають українські та іноземні інвестори (див. табл. А.2 та А.8).

Після окупації РФ у 2014 році Кримського півострову до Карпатського регіону (Івано-Франківська область) було перенесено найвідоміший український міжнародний дитячий табір «Артек» (нині – «Артек-Буковель»). Він пропонує дітям і підліткам поєднання оздоровлення та різних видів відпочинку й розвитку (спорт, творчі майстерні, гуртки, мовну підготовку) [8].

На території Поділля (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області) сформувалася потужна мережа дитячих таборів різної профільної спеціалізації. Переважають табори оздоровлення та відпочинку. У Вінницькій та

Тернопільській областях представлені дитячі табори санаторного типу. У кожній із областей представлені спортивні, туристичні, мовні та релігійні табори. Дитячі табори бізнес-навчання вже кілька років функціонують у Вінницькій та Тернопільській областях. Родзинкою Хмельницької області є табори екологічного спрямування «Лісові герої», «The Legend» та «Дитячий інкубатор стартапів» (м. Кам'янець-Подільський). У кожній із областей представлені дитячі табори патріотичного виховання [8].

Дитячі табори північної частини України (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська області), на нашу думку, відрізняються найбільшим тематичним розмаїттям (див. табл. А.2-А.8). В усіх північних областях країни представлені дитячі табори оздоровлення та відпочинку. У Київській, Житомирській та Чернігівській областях функціонують табори санаторного типу. У кожній із областей представлені туристичні дитячі табори (переважно наметові). Мовні табори приймають дітей та підлітків на території Київської, Чернігівської, Житомирської областей. Спортивні табори (орієнтовані на різні види спорту) представлені у Київській та Житомирській областях. Разом із тим Київська та Чернігівська області мають вузькопрофільні футбольні дитячі табори. У Волинській та Чернігівській областях функціонують табори комп'ютерної грамотності «ШАГ». Табори орієнтовані на патріотичне виховання (у тому числі й скаутські) представлені у Київській, Чернігівській та Волинській областях. Релігійні табори запрошують на відпочинок дітей та підлітків у Волинській та Житомирській областях [8].

Найменша кількість дитячих таборів зосереджена у двох центральних областях – Кіровоградській та Черкаській. Це, головним чином, табори оздоровлення та відпочинку. На території Черкаської області представлено дитячі табори санаторного типу. У кожному із обласних центрів організовані також денні мовні табори.

Дніпропетровська область може похвалитися більшим розмаїттям. Окрім

оздоровчих та мовних таборів на її території функціонують мистецькі табори (у тому числі наметові) та табори комп'ютерної грамотності [8].

Серед східних областей України ми розглянули лише Полтавську і Харківську, територія яких повністю контролюється державою. В обов'язкових областях більшість дитячих таборів – це табори відпочинку та оздоровлення. Функціонують також мовні табори та табори комп'ютерної грамотності. В обох областях представлені спортивні табори. Однак у Харківській області функціонує ще й профільний футбольний дитячий табір, табори санаторного типу, мистецькі та бізнес-освітні. На території ж Полтавської області представлені літні наметові релігійні табори [8].

Найбільше профільне розмаїття дитячих таборів характерне для північних областей України (у тому числі Київської), Одеської та Харківської областей. Найменше – для Кіровоградської, Черкаської, Рівненської та Сумської областей (див. табл. А.1-А.8).

Дитячі табори, спрямовані на патріотичне виховання підростаючого покоління, представлені переважно на Поділлі, в Галичині та у північних областях (див. табл. А.1-А.8).

Узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що дитячий туризм є важливим напрямком туристичної діяльності в Україні та в світі, який реалізується у різних формах. Одним із різновидів дитячого туризму є дитячі табори, які мають різну профільну спеціалізацію. В Україні найбільш широко представлені літні дитячі табори відпочинку та оздоровлення. Саме такі табори переважають в усіх регіонах нашої країни. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості таборів туристичного профілю та створення мовних, мистецьких таборів, таборів комп'ютерної грамотності та бізнес-освіти.

Далі будемо аналізувати специфіку організації дитячого та молодіжного туризму в Україні.

2.2. Специфіка організації дитячого та молодіжного туризму в Україні

Відпочинок та оздоровлення дітей – це сукупність заходів, що забезпечують розвиток творчого та освітнього потенціалу молодого покоління, охорону та зміцнення здоров'я дітей, профілактику захворювань, заняття фізичною культурою та спортом, формування навичок здорового способу життя, дотримання правильного режиму харчування та життєдіяльності у сприятливому навколишньому середовищі при виконанні санітарно-гігієнічних і санітарно-епідеміологічних вимог.

Крім користі для здоров'я, туризм позитивно впливає на туристичну місцевість та життя населення, його матеріальну й духовну діяльність, систему цінностей, поведінку та інтереси. У промислових регіонах, де відбувається не дуже велика туристична активність, розвиток туризму може призвести до значних змін у суспільстві та культурі. Вплив туризму на суспільство переважно носить позитивний характер: створення нових робочих місць, відродження та збереження традицій, відновлення пам'яток історії та культури, розвиток народної творчості, фольклору та ремесел, створення природних комплексів і об'єктів туристичної інфраструктури.

Дитячий туризм – це рекреаційна діяльність дітей, спрямована на задоволення оздоровчих, спортивних та пізнавальних потреб особистості поза місцем постійного проживання та навчання. Необхідно зазначити, що подорожі обов'язково мають відбуватись не лише поза межами місця постійного проживання, але й навчання [29, с. 72].

Дитячий туризм це живе пізнання навколишнього світу, рух, здоров'я та фізичний гарт. Цю діяльність характеризують: соціально-психологічна, пізнавально-виховна та спортивно-оздоровча спрямованість, багатоманітність міжособистісних й внутрішньо-колективних відносин, у яких знаходяться діти, а також безпосередній зв'язок цих відносин із соціальним та географічним

середовищем.

Аналіз стану розвитку дитячого туризму в Україні свідчить, що наразі у його організації є певні проблеми: обмежений спектр туристичних продуктів для дітей; недостатній розвиток інфраструктурної складової дитячого туризму; недоступність дитячого відпочинку для значної частини населення; невисокий рівень опрацювання законодавчої бази та єдиних стандартів діяльності у сфері дитячого туризму; неможливість багатьох організацій, що працюють з дітьми, забезпечити безпеку відпочинку; невисока кваліфікація фахівців, що працюють у дитячих оздоровчих закладах; недостатня інформованість потенційного споживача про існуючі туристичні продукти.

Незважаючи на раніше накопичений унікальний досвід організації туристичних подорожей, який все ще потребує узагальнення, поширення та оновлення, дитячий туризм в Україні зараз розвивається багато в чому стихійно. Колись унікальна у світі розгалужена мережа дитячих баз і таборів, установ додаткової освіти туристично-краєзнавчої профілю, а також, позакласних секцій, які здійснювали навчання, виховання, оздоровлення та профорієнтацію школярів, зазнала значних змін у бік комерціалізації.

Внесок дитячого туризму в соціальний розвиток держави дуже значний, тому що він є важливим засобом передання підростаючому поколінню накопиченого людством життєвого досвіду та культурної спадщини, формування ціннісних орієнтацій, морального оздоровлення та культурного розвитку. Беручи до уваги, що майбутня генерація країни у сучасних економічних умовах не повинна втрачати моральні орієнтири, скочуватися у кримінальне середовище, алкоголізм та наркоманію, перед українською державою і суспільством зараз стоять першочергові завдання щодо повернення підростаючому поколінню чудового світу дитячого туризму та забезпечення його розвитку в усіх формах та видах.

Туризм відрізняється від інших сфер економічної діяльності тим, що

доходам від туристичного бізнесу властивий не моментальний характер, вони поступово збільшуються разом із зміцненням позитивного ставлення споживачів туристичних послуг до їх виробників. Тому, слід очікувати, що залучення дітей у заняття туризмом з раннього віку, демонстрація кращих зразків туристичного продукту в момент високої емоційної сприйнятливості, що властива юному віку, призведе до збільшення потреб підростаючого покоління в туристичних подорожах у більш зрілому віці. Крім того, розвиток дитячого туризму має призвести і до збільшення кількості талановитої молоді, яка вирішила зробити туризм своєю основною професією. Таким чином, можна ще й вирішити проблему підготовки професійних туристичних кадрів, яка наразі є дуже актуальною в Україні.

Нові економічні та політичні реалії, а також трансформаційні перетворення у нашій державі потребують змін у підходах і механізмах організації діяльності з розвитку масового дитячого та молодіжного туризму. Зокрема, нині швидко відбувається зміна суб'єктів, що здійснюють організацію дитячого туризму: якщо до початку 90-х років XX-го століття цими питаннями займалися освітні заклади, то зараз у якості таких суб'єктів виступають комерційні підприємства та громадські об'єднання.

Діяльність комерційних структур спрямована на отримання прибутку і здійснюється в умовах конкуренції на ринку дитячого туризму. Некомерційна сфера представлена: державними та муніципальними органами управління, освітніми установами, зокрема установами додаткової освіти, громадськими об'єднаннями (туристичні клуби, спортивні секції, громадські організації та рухи). Робота структур некомерційної сфери не пов'язана з отриманням фінансового прибутку і здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань або залучених спонсорських коштів.

Туристичні клуби, секції та гуртки, як установи додаткової освіти, здійснюють свою діяльність на базі шкіл або інших загальноосвітніх установ. Їх

основними завданнями є: організація розробки змісту, методики та нових освітніх технологій для туристично-краєзнавчих об'єднань школярів; проведення масових заходів, що розвивають різні напрямки туристично-краєзнавчої діяльності учнів; здійснення інструктивно-методичної роботи, що забезпечує підвищення кваліфікації та стимулювання творчої діяльності працівників таких структур; координування зусиль та надання допомоги освітнім установам в організації й удосконаленні туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи.

Залучення дітей до туристично-краєзнавчої діяльності у контексті вивчення рідного краю, його природи, історії, культури, безпосередньо сприяє формуванню позитивного ставлення до природи та соціальних факторів життя. При цьому, робота будується на тісному контакті дітей з реальними людьми, які беруть участь у перетворенні (раціональному або нераціональному) природи краю. Чуттєво-емоційне сприйняття краси навколишнього середовища дозволяє звертатися безпосередньо до почуттів, а також закладає у дітей міцний фундамент таких важливих людських якостей, як любов до природи своєї країни, почуття патріотизму тощо. Це особливо важливо для екологічного виховання, адже охороняти можна тільки те, що ти любиш, що тобі подобається, без чого ти не можеш обійтися як людина і як особистість [39, с. 36].

Виконуючи краєзнавчі завдання, проводячи пошукову роботу в походах, експедиціях, на екскурсіях, діти не просто поповнюють свої знання, а включаються через спілкування з іншими людьми у складний світ людських відносин, виконують різні соціальні функції. І чим яскравіше світ, що оточує дітей, тим багатшою та різноманітнішою стає їх особистість. Світ відкривається дітям у всій красі якщо їм надається можливість самим, на основі власних знань, життєвого досвіду приймати рішення і нести за них відповідальність.

Туристично-краєзнавча робота є надійною допомогою у виховній роботі,

яку проводить школа. Участь у походах розширює кругозір школярів, знайомить їх з досягненнями сучасної науки і техніки, виховує гордість за свій народ і державу. Крім того, життя у походах прищеплює учням вміння й навички самообслуговування, привчає їх до систематичної праці, виховує ініціативу та витримку. Важливо, звичайно, і те, що проведення часу на свіжому повітрі, дотримання чіткого режиму та постійне спортивне тренування фізично загартовують дітей. У спільній праці народжується товариська підтримка та взаємодопомога, виховується свідомо дисципліна, заснована на повазі до свого колективу та на обов'язковості його вимог. Все це робить дитячий туризм не тільки приємним видом активного відпочинку, але й могутнім засобом виховання.

Зазначимо, що туристично-краєзнавча діяльність – це безпосереднє предметне пізнання навколишньої дійсності: свого рідного краю, всієї держави, а також інших країн світу. Педагогічно правильно організована туристично-краєзнавча діяльність є важливим чинником всебічного розвитку людини. У такій діяльності безпосередньо здійснюють вплив на особистість всі сторони виховання: ідейно-політичне, патріотичне, моральне, розумове, трудове, фізичне, естетичне [20, с. 69].

Важливою складовою категорією спеціалізованих установ дитячого туризму вважаються туристичні бази і табори. Частина цих установ зберегла свій державний чи муніципальний статус, інші в 90-і роки ХХ-го століття були приватизовані, стали приватними, але не припинили роботу зі школярами. Організація відпочинку та оздоровлення в цих установах проходить, як правило, шляхом продажу путівок, причому в якості покупців виступають як заклади освіти, так і органи соціального захисту.

Зазначимо, що в дитячих туристичних базах і таборах розумове, фізичне та культурне виховання дітей реалізується через різні соціально-гуманітарні функції туризму:

- виховну (формування почуттів колективізму, взаємодопомоги, моральних та естетичних якостей дітей);
- освітню (поповнення знань з краєзнавства, країнознавства, природознавства, топографії, історії, знайомство з культурою та традиціями різних держав і народів світу);
- оздоровчу (дотримання оптимального режиму навантажень та відпочинку, використання сприятливого впливу природних факторів на стан дитячого організму);
- спортивну (створення бази загальної фізичної підготовки, досягнення максимальних результатів у змаганнях).

Крім перерахованих вище функцій, виділяють також розвиваючу та творчу функції дитячого туризму [39, с. 47].

Розвиваюча функція реалізується, перш за все, через педагогічну діяльність, що проводиться через туристичну діяльність з метою ефективного засвоєння особистістю досягнень національної та світової культури. Ефект туризму в даному випадку носить характер освітньо-пізнавального, що виявляє себе у здобутті підростаючим поколінням додаткових знань як результат сприйняття основних цінностей культури, історичних пам'яток у місцях відвідування.

Величезний творчий потенціал дитячого та молодіжного туризму полягає в тому, що його учасники виходять за рамки стереотипного існування, відволікаються від побутових дрібниць, зосереджуються на вирішенні нових проблем. За численні роки організованих подорожей нагромадилася величезна кількість проявів творчості туристів. Перш за все, сюди відносяться: прозові та віршовані твори, винаходи нових зразків спорядження, одягу, взуття, транспортних засобів, продуктів харчування, інноваційні засоби та методи навчання учасників активних подорожей.

Орієнтація на інтереси молоді сьогодні є однією з важливих ознак

дитячого туризму, що створює сприятливі умови для самовдосконалення та самореалізації особистості. Важливого значення у діяльності дитячих туристичних баз і таборів набуває гуманістична психологія. Повага до особистості дитини, її внутрішнього світу, визнання права діяти відповідно до своїх особливостей, створення умов для розвитку власного потенціалу, задоволення індивідуальних потреб – все це позитивно характеризує діяльність цих закладів. Зазначимо, що згадані установи надають чіткий вибір напрямку і темпу розвитку кожної дитини, формують передумови для виникнення нових потреб та пошуку можливих джерел їх задоволення.

Практика свідчить, що при правильно організованій діяльності, дитячі туристичні бази і табори мають сприятливу атмосферу для самопізнання, самовизначення, самовиховання, самоконтролю, самооцінки особистості. Саме ці процеси дозволяють людині набути таких якостей, як відповідальність, гідність, індивідуальність, громадська активність, твердість поглядів і переконань, уміння керувати власною поведінкою й діями, обмірковувати свої вчинки й відповідати за них. У зазначених закладах можуть бути організовані всі провідні види діяльності (комунікативна, спортивна, трудова, пізнавальна, естетична, художньо-творча, освітня).

Наразі більшість дитячих туристичних баз і таборів, прагнучі до свого розвитку, намагаються запропонувати якомога більше нових послуг. Тому, для успішної організації такого відпочинку в дитячих туристичних базах і таборах повинна бути розроблена система культурно-дозвілєвих заходів, що враховує ступінь підготовленості та вікові особливості дітей. Крім того, для ефективного розвитку даного напрямку роботи, цілком можливим є варіант створення профільних туристичних загонів, зі спеціально організованої програмою. Така програма повинна включати екскурсійні програми та спеціально підготовлені заняття з основ спортивного туризму з подальшою участю дітей у туристичних походах [20, с. 118].

Головний недолік дитячих туристичних баз і таборів – це невідповідність матеріально-технічної бази сучасним вимогам і, як наслідок, незадовільні умови проживання дітей. Крім цього, якість надання послуг у деяких закладах є вкрай низькою. Недостатнім є фінансування діяльності дитячих туристичних баз і таборів державними, регіональними, самоврядними чи профспілковими організаціями, тому туристична галузь вимушена комерціалізуватися, поступово втрачаючи свою основну, соціальну функцію.

Крім усього перерахованого, на сучасному етапі розвитку дитячого туризму існує така проблема, як диференціація пропонованих послуг. Теперішній стан туристичної галузі передбачає наявність всіх можливих послуг для людей з різним достатком, але у дитячих туристичних базах і таборах, на превеликий жаль, такого розмаїття послуг поки не спостерігається. Для успішного розвитку ринку дитячого туризму в Україні необхідно звернути на це особливу увагу, розширюючи та змінюючи пропозицію.

Необхідно відзначити, що масовий дитячий і молодіжний відпочинок не повинен бути дорогим. Це пов'язано з тим, що рівень добробуту нашого населення в цілому ще недостатньо високий. А оскільки у основній масі діти є тим сегментом туристичного ринку, які не дуже вимогливі до рівня комфорту, й заради гарного відпочинку готові проживати по декілька осіб у кімнаті або подорожувати у плацкартному вагоні, то питання недорогого відпочинку можна легко вирішити.

Невибагливість дітей до рівня комфорту може дозволити зменшити собівартість туру. Але дешева путівка означає й низьку оплату для обслуговуючого персоналу, що у кінцевому підсумку призводить до зниження привабливості цієї роботи для співробітників, що працюють з дітьми. У результаті на роботу приймаються службовці з низьким рівнем професійної підготовки, що впливає на якість обслуговування та призводить до недостатнього нагляду.

Дитячий туризм відрізняється найнижчою рентабельністю, проте, необхідність оздоровлення дітей забезпечує стабільний попит на програми дитячого відпочинку. Тому туристичні підприємства намагаються формувати пропозиції дитячих турів виходячи з економічного класу обслуговування. Велике значення під час дитячого відпочинку туристичні оператори приділяють організації величезної кількості розваг. Програми анімації завжди плануються заздалегідь та розробляються як самим туристичним підприємством, так і приймаючою стороною.

На жаль, дитячий туризм в Україні поки знаходиться не в ідеальному стані, багато вітчизняних туристичних операторів не хочуть ним займатися, бо для організації цього виду туризму необхідні додаткові витрати, спеціально опрацьовані маршрути, особливі заходи безпеки і т.д. При цьому, вартість таких дитячих турів не може бути високою, тому на великий прибуток туристичним підприємствам розраховувати не доводиться. Проте, дитячий туризм зараз все ж таки є затребуваним видом туризму та займає гідне місце у системі додаткової освіти та виховання дітей.

Перша особливість дитячого туризму полягає в тому, що споживачами послуг є діти, але вони не є безпосередніми клієнтами туристичних підприємств. Замовниками туру виступають батьки, перед якими організатори туру мають виконати ряд зобов'язань і обіцянок. Побажання батьків сильно відрізняються від дитячих. Наприклад, мама бажає, щоб син під час відпочинку вчив англійську мову, а він – ходити на дискотеки. Щоб знайти «золоту середину», в туристичних підприємствах працюють не тільки фахівці по роботі з клієнтами, але й дитячі психологи, які допомагають батькам правильно вибрати та сформулювати тур. Крім того, батькам необхідно провести з дитиною відповідну бесіду та пояснити їй основні цілі запланованого відпочинку. Звичайно, після цього дитина не буде поводити себе ідеально та розсудливо, однак у більшості випадків вона обов'язково задумається перед тим, як

виконувати ті чи інші дії.

Основне завдання організатора туру – забезпечити такий відпочинок, щоб дитина повернулася додому здоровою та щасливою. Дитячий відпочинок, як і дорослий, схильний до модних течій, трендів та інновацій.

Якщо йдеться про більш дорогі тури, то це може бути Мальта, Італія, Хорватія, Греція. Але назвати ці напрямки «масовими» в контексті дитячого відпочинку, мабуть, не можна [26, с. 125].

Найбільш доступним та безпечним літнім відпочинком для маленьких туристів можна вважати Болгарію. Ще декілька років тому болгарські дитячі бази і табори можна було цілком порівняти з аналогічними закладами на Чорноморському узбережжі нашої країни. Це були звичайні «піонерські табори» з ранковим підйомом і фізичною зарядкою, прогулянками на відкритому повітрі, некомфортним проживанням у багатомісних номерах. Правда, на відміну від українських таборів, зручності (душ і туалет) були у номері, а не на поверсі.

Зараз більшість болгарських дитячих баз і таборів повністю реконструйовано, їдальні перероблені у ресторани з «шведськими столами», а комплекс пропонованих додаткових послуг (спортивні майданчики, басейни) дуже урізноманітнює програму дитячого відпочинку. Крім того, такі фактори, як безпека, близькість культури та національної кухні, чистота чорноморських пляжів, як і раніше, залишаються для батьків важливими критеріями при виборі дитячого відпочинку, та схиляють їх вибір на користь Болгарії.

Друга особливість дитячого туризму полягає в тому, що батьки вибирають не країну або тур, а туристичного оператора, якому можуть довірити найдорожче – свою дитину. Наважившись відправити дитину одну, вони дуже ретельно вибирають, у які руки її віддати, радяться з друзями, дізнаються у знайомих. Більшість батьків обирають туристичне підприємство лише за рекомендаціями. Традиційно великою популярністю користується відпочинок

на морі. Якщо дитину відправляють у перший раз, то вибирають місце поближче. Вибір – Україна чи закордон – практично не впливає на вартість путівки, різниця буде дуже невеликою. Головною відмінністю є рівень сервісу, який за кордоном набагато вище, аніж на території нашої країни.

Дитячий туризм є особливою категорією туристичних послуг. Отримати якісний відпочинок для дитини не так просто, і тут дуже часто все залежить зовсім не від вартості туру. При виборі варіанту відпочинку для дитини необхідно враховувати цілий комплекс факторів. Перш за все, слід звертати увагу на відповідність санітарних умов у таборі, готелі або пансіонаті державним стандартам. Крім чистоти і гігієни, важливою складовою є дитяче харчування. Неякісне харчування на відпочинку – це найпоширеніша причина захворювань дітей на курортах. Якщо курорт пропонує послуги аквапарку або спортивних дитячих центрів, вони повинні відповідати найвищим стандартам безпеки. Якщо ж відпочинок передбачає купання у відкритій водоймі, важливим є суворий контроль за дітьми з боку дорослих або вихователів [20, с. 136].

Найпоширенішою помилкою багатьох батьків, які відправляють своїх дітей на відпочинок, є ігнорування питань туристичного страхування. Страхівка є обов'язковою складовою у дитячому туризмі, а причин для її оформлення дуже багато: вона рятує від проблем з медичним обслуговуванням, від раптово виникаючих транспортних або житлових складнощів на курорті. Незважаючи на дотримання всіх норм і правил, дитячий курорт може бути непридатним для відпочинку дітей.

Наприклад, діти молодшого шкільного віку не повинні бути розміщені на другому поверсі та вище: якщо туристичний оператор пропонує для дитячого відпочинку номер на п'ятому поверсі, цей варіант розсудливі батьки навряд чи підтримують. Діти, які відпочивають без батьків, повинні бути поділені на маленькі групи, для кожної з яких слід призначити вихователя. Якщо у одного

вихователя тридцять чоловік підопічних, не варто й мріяти про безпеку, ніхто не гарантує, що за дитиною будуть ретельно стежити.

В якості загального висновку можна зауважити, що величезні можливості дитячого туризму визначаються тим, що він органічно поєднує різноманітні види організації дозвілля з різними формами освітньої діяльності, вирішує проблему зайнятості дітей, підтримує та розвиває творчість, креативність особистості, створює умови для формування адекватних уявлень про навколишній світ, забезпечує оволодіння основами проектної діяльності.

Найпоширенішим видом дитячого туризму в Україні є літні туристичні бази і табори. Також швидко розвивається і міжнародний дитячий туризм. Туристичні оператори можуть запропонувати дітям багато цікавого: різноманітні пізнавальні екскурсії, музичні або театральні заходи, анімаційні програми, гуртки народних ремесел, курси іноземних мов, активний спортивний відпочинок.

Дитячий туризм вимагає особливого ставлення до якості послуг, спеціальних вимог щодо підготовки персоналу, який контактує з дітьми, а також підвищеної надійності роботи туристичного оператора. Вкрай непередбачливо батькам самотійно вирішувати питання з розміщенням своєї дитини в тому чи іншому закладі. Єдиним правильним рішенням при виборі відпочинку буде звернення до туристичного підприємства, що спеціалізується на дитячому туризмі.

На сучасному етапі розвитку дитячого туризму існує також проблема диференціації пропонованих послуг. Її вирішення вбачається у швидкому створенні різноманітних дитячих туристичних продуктів, а також подальшому розвитку нових місць для дитячого відпочинку. Стосовно інших видів туризму підприємства пропонують цілий спектр послуг для клієнтів будь-якого достатку, а ось щодо дитячого відпочинку такої гнучкості, на жаль, немає.

Дитячий туризм вимагає при формуванні та реалізації туристичних

продуктів спеціальних навичок від співробітників туристичних операторів і агентів. Як свідчить практика, складнощі у якісній організації дитячих подорожей виникають, в першу чергу, через відсутність єдиних стандартів, якими могли б керуватися туристичні підприємства. Вирішення цієї проблеми вбачається у необхідності консолідації зусиль та досвіду всіх учасників ринку дитячого туризму.

Лікувально-оздоровчий дитячий туризм в Україні представлений дитячими оздоровчими таборами, санаторіями, профілакторіями, реабілітаційними центрами. В Україні влітку 2017 р. працювало 9 745 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, з них – 299 дитячих закладів оздоровлення, 9 446 – закладів відпочинку (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку в Україні [45]

Тип закладу	Кількість закладів, од.		Кількість місць, од.	
	2016	2017	2016	2017
Всього	9 669	9 745	111 621	106 337
Заклади оздоровлення	316	299	78 953	73 478
у тому числі:				
позаміські	273	258	65 656	61 039
санаторного типу	38	36	9 647	8 489
дитячі центри	5	5	3 650	3 950
Заклади відпочинку	9 353	9 446	32 668	32 859
у тому числі:				
праці і відпочинку	318	287	2 095	1 945
з денним перебуванням	8 790	8 917	–	–
позаміські	146	142	30 573	30 914
наметові містечка	99	100	–	–

У порівнянні з 2016 р. кількість дитячих закладів зменшилася на 76 одиниць (табл. 2.2.1, 2.2.2 та рис. 2.2.1). Найбільший пік зростання кількості дитячих закладів припадав на 2004 р. і становив 19 443 одиниць. Найбільший спад характерний для 2014 р., що пов'язано з анексією Криму та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей.

Таблиця 2.2.2

Динаміка кількості закладів оздоровлення та відпочинку в Україні [45]

	Кількість закладів, од		У них місць, тис. од		Кількість дітей, які перебували у закладах, тис. осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ²	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ²	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ²
2000	7615	842	227	218	1005	613
2001	8578	816	221	213	1055	613
2002	10890	869	231	224	1235	660
2003	14961	876	228	221	1535	676
2004	19443	896	256	225	2184	686
2005	18366	840	236	212	2148	645
2006	18238	809	231	204	2092	586
2007	18363	765	226	199	2044	580
2008	18672	746	218	192	2020	561
2009	17379	700	198	180	1719	442
2010	17342	580	196	159	1718	381
2011	17703	541	194	147	1785	344
2012	17744	559	188	150	1825	370
2013	18549	606	191	157	2017	407
2014 ¹	13977	452	126	112	1346	280
2015 ¹	9743	333	113	81	917	172
2016 ¹	9669	316	112	79	936	200
2017 ¹	9745	299	106	73	970	188
2018 ¹	9328	244	94	63	921	172
2019 ¹	8808	241	98	63	907	167

У результаті анексії Криму та проведення АТО на Донбасі втрачено 128 закладів в Криму, близько 70 закладів на території Донецької та Луганської областей. Кримський «Артек» переїхав під Київ до Пущі Озерної, і там на сьогоднішній день розміщений на 70 гектарах. Основні напрямки оздоровлення на сьогодні – це Одеська область, Карпати й центральні регіони країни, де працює більшість закладів оздоровлення і відпочинку.

У 2019 р. суб'єктами туристичної діяльності України обслуговано 167 927 дітей віком від 0-17 років. Серед туристських підприємств, які сьогодні в Україні спеціалізуються на дитячому туризмі, найбільшим в нашій країні залишається АТ «Супутник-Україна». Незважаючи на те, що система ринкових

відносин зруйнувала монополію «Супутника» на цей вид туризму, він є одним з провідних у цій сфері. Відомими є дитячі центри «Артек» і «Молода гвардія». У наш час дитячим туризмом в Україні займаються такі провідні туристичні компанії, як: «Дельта-тревел», «Дітки», «Ласпі», «Пілігрім», «Сан-Валентин», «Чорномор-тур» та ін. [38].

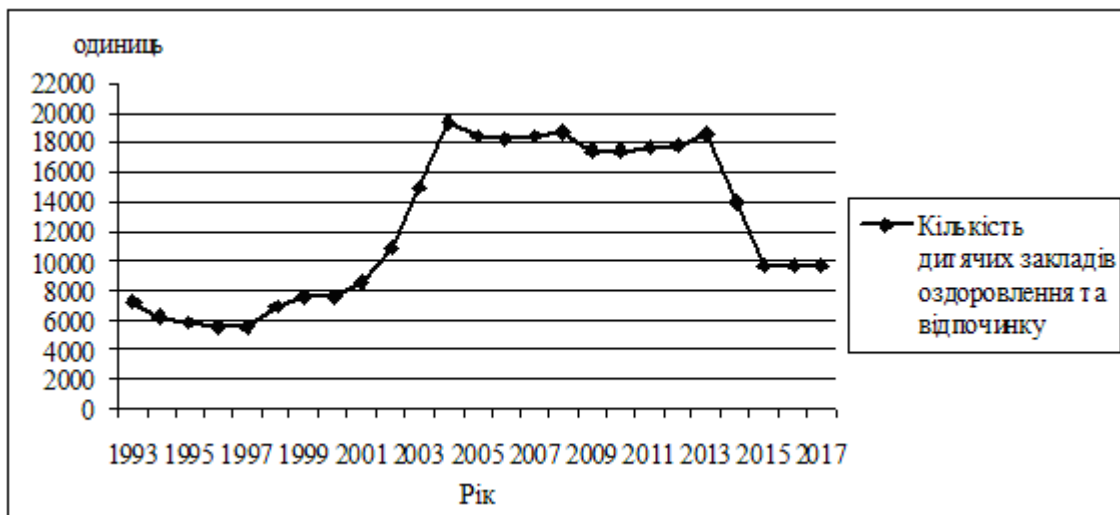

Рис. 2.2.1 Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в Україні у 1993–2017 рр. [45]

Протягом 2010–2019 рр. відбулося значне скорочення кількості місць у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку на фоні зменшення загальної кількості дитячих закладів. Особливо значне зменшення кількості місць відбулося у 2014 р., що зумовлено складною суспільно-політичною ситуацією в країні, анексією Криму. Так, у порівнянні з 2013 р. кількість місць зменшилася більш ніж удвічі (див. табл. А8).

Влітку 2018 р. в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку побувало 970 027 дітей, що менше на 34 306 осіб, ніж у 2016 р. Найбільше дітей оздоровилося в дитячих закладах відпочинку з денним перебуванням, у позаміських та санаторного типу оздоровчих закладах.

За останні три роки спостерігається позитивна динаміка кількості

оздоровлених дітей. Проте порівняно з 2013 р. кількість оздоровлених дітей зменшилася майже вдвічі. Причиною цього стало зменшення кількості дитячих закладів оздоровлення і відпочинку та кількості місць у них.

Аналізуючи оздоровлення дітей за окремими категоріями, можна зазначити, що найбільше оздоровлено дітей з багатодітних і малозабезпечених сімей (183 тис. осіб). Значно менша кількість – це діти осіб, визнаних учасниками бойових дій (35,8 тис.), діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (32,5 тис. осіб).

Протягом 2016–2018 рр. виїхало за кордон на відпочинок та оздоровлення 5592 дитини. З них найбільше виїхало в Італію, США, Іспанію – понад тисячу дітей. Загалом на оздоровленні та відпочинку протягом зазначеного періоду перебували українські діти в 20 країнах.

Координація діяльності, пов'язаної з організацією виїзду груп дітей за кордон та контроль за її провадженням здійснюється Міністерством соціальної політики України, структурними підрозділами з питань сім'ї, молоді та спорту обласних та Київської міської держадміністрацій. Міністерством здійснюється контроль за направленням груп дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення та їх поверненням в Україну.

В організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення беруть участь 38 громадських організацій. Найбільш активно у цьому напрямку працюють такі організації, як: МБФ «Країна милосердя», БФ «Корда», МБФ «Вічні цінності», БФ «Набат», БФ «Білий слон» МБФ «Аріадна», ВБО «Волонтерське об'єднання «Крила» та ін.

За ініціативи закордонних дипломатичних установ України та іноземних партнерів на урядовому та неурядовому рівнях реалізовано проекти з оздоровлення та відпочинку дітей, як в Україні, так і на території інших країн в Австрії, Болгарії, Великій Британії, Греції, Грузії, Італії, Іспанії, Латвії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Португалії, Словенії, США, Туреччині,

Туркменістані, Угорщині, Франції, Хорватії, Чехії, Швейцарії, Швеції [47].

Станом на 1 вересня 2018 р. за даними Міністерства соціальної політики України, використано 729 423 тис. грн. на оздоровлення та відпочинок дітей, з них 281 881 тис. грн. – кошти обласних бюджетів та бюджету м. Києва, 447 542 тис. грн. – кошти бюджетів міст та районних бюджетів [45, с. 12].

При щорічному збільшенню обсягу державного фінансування програми оздоровлення дітей, коштів вистачає тільки на третину потреби, немає чіткого механізму розподілу й критеріїв якісної оцінки оздоровлення, відсутність прозорості проведення тендерів на державне замовлення з оздоровлення дітей негативно впливає на бажання дитячих оздоровниць брати в них участь.

Сучасний стан розвитку дитячого туризму в Україні характеризується невисоким рівнем. Аналіз основних показників оздоровлення та відпочинку дітей показав, що в Україні оздоровлюється незначна кількість дітей. Більшість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку працюють сезонно – влітку. Фінансові кошти, які виділяє держава на оздоровлення та відпочинок дітей, не покривають всіх потреб.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності

України [55].

Реалізація державної політики з питань національно-патріотичного виховання учнівської молоді та розвитку туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти здійснюється в складних умовах режиму воєнного стану. Вона координується через Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді.

У 2022 р. УДЦНПВКТУМ проводив роботу з координації навчально-методичної, організаційно-масової та освітньої роботи центрів національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді, станцій юних туристів України, їх інформаційно-методичне забезпечення, підвищення фахового рівня педагогічних працівників закладів позашкільної освіти.

Не дивлячись на вкрай складні умови воєнного стану в 2022 році проводились всеукраїнські заходи учнівської молоді з національно-патріотичного, туристсько-краєзнавчого та туристсько-спортивного напрямів, як в очному форматі, так і в он-лайн режимі.

З метою формування в учнівської молоді почуття національної гідності, патріотизму, причетності до історії та сьогодення України, формування комунікативних навичок, соціалізації, виявлення талановитих авторів, активізації та популяризації їх творчості, підвищення ролі фотомистецтва в освітньому процесі До дня Соборності України проведена фотовиставка «Україна – це ми».

Протягом квітня-травня у рамках заходів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») проводилась Всеукраїнська он-лайн гра-вікторина «Відун» у чотири етапи. Участь у грі мала на меті самоперевірку знань дітей з історії України та засвоєння нових відомостей у процесі пошукової діяльності. У першому етапі гри-вікторини «Воїни: історія українського війська» взяли участь 2000 роїв/куренів, орієнтовно 16 тисяч учасників; у другому етапі за темою «Українська повстанська армія: армія

нескорених» – 1353 рої/курени, близько 10 тисяч учасників; у вікторині 3 етапу «Козаки. Гетьмани» – 1073 рої/курени/, понад 8,5 тисяч учасників; у вікторині 4-го етапу «Люди епохи перших визвольних змагань» – 727 роїв/куренив, понад 5,8 тисяч учасників.

У травні 2022 року на відзначення Дня Героїв проведено Всеукраїнський фестиваль «Ватра» у рамках заходів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Основні теми ватр: «Слава Героям», «Звитяга Нескорених», «Квітуча моя Україно», «Україна назавжди» тощо. Усі вони об'єднувались загальною тематикою, що розкриває бачення майбутнього України. Участь у фестивалі базувалась на принципі добровільності та мала на меті розкрити мистецькими засобами героїку російсько-української війни та мрію про Україну після закінчення бойових дій.

Із 13 до 30 червня 2022 року проводився Всеукраїнський огляд звітів про Добре діло в рамках діяльності куреня/рою Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») за загальним спрямуванням Доброго діла – «Заради Перемоги», що розкриває розуміння значимості участі у суспільно-корисній праці для перемоги українського народу над агресором, єднання нації заради майбутнього України. Захід мав на меті розкрити діяльнісно-практичний та соціально-ціннісний рівень патріотичної вихованості дітей та молоді [13].

Важливе значення в молодіжному туризмі відіграють туристсько-краєзнавчі гуртки. В їх структурі виділяють історичне, географічне, геологічне, археологічне, етнографічне краєзнавство та інші. Всього в Україні діяло понад 1700 гуртків та 28 714 гуртківців. Найбільше представлені Київська область – 206 гуртків, Вінницька – 161 та Івано-Франківська – 157 гуртків (табл. А.3). Закарпатська, Одеська та Херсонська області не мали такого напряму молодіжного туризму взагалі. Найбільше гуртківців налічувалось у Київській області – понад 3300, м. Київ – понад 2500 та Харківській області – 2493 особи.

В історичному краєзнавстві найкраще представлені Київська область – 102 гуртки, Івано-Франківська – 58 та Харківська – 39. У географічному краєзнавстві представлені м. Київ – 39 гуртків, Київська – 18, Львівська – 17 гуртків.

У етнографічному краєзнавстві найкраще працюють Полтавська область – 18 гуртків (257 гуртківців), Івано-Франківська – 13 (177) та Кіровоградська – 9 із 113 гуртківцями.

В екологічному краєзнавстві домінують Вінницька область 22 гуртки, м. Київ – 21 та Львівська і Харківська – по 15.

Активно представлений рух, зокрема, туристсько-спортивних гуртків з водного, гірського, велосипедного, пішохідного, спелеотуризму та інших (див. табл. А. 1-А.2). найкраще розвинений рух юних туристів-краєзнавців та пішохідний туризм, відповідно, 192 гуртки (3013 гуртківців) і 64 гуртки (10 293 гуртківці). Розвиваються лижні, вітрильні гуртки, спортивного орієнтування, спелеотуризму, школа безпеки скелелазіння та інші.

Всього в Україні 1959 туристичних спортивних гуртків із 32 916 гуртківцями. Динаміку туристсько-спортивних гуртків можна побачити у таблиці А. 4.

На сьогодні надзвичайно важливим є діяльність військово-патріотичних гуртків. У 2022 році діяло понад 3400 гуртків і понад 50 000 гуртківців. Лідерами даного руху є Івано-Франківська, Київська, Харківська, Хмельницька, Дніпропетровська області та м. Київ.

Таким чином, добрі справи школярів, залучають їх до благодійності, демонструють їх патріотизм, милосердя, уміння розуміти проблеми оточуючих та бажання безкорисливо допомагати своїм співвітчизникам заради миру і спокою в Україні, заради єдності Батьківщини та пропагують здоровий спосіб життя.

2.3. Туризм в структурі національно-патріотичного виховання молоді

В останні роки в Україні як і раніше спостерігається тенденція до зниження стану здоров'я молоді, що обумовлено негативними факторами соціально-економічного, екологічного та психоемоційного характеру. Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Верховна Рада України заявила, що діти мають не тільки особливі потреби, а й соціальні, політичні, соціальні, культурні та економічні права. Одним з найважливіших стратегічних завдань нашої держави щодо забезпечення соціального захисту дитинства є реалізація їх прав на оздоровлення та відпочинок [33].

Виходячи з цього, існує необхідність розробки системного підходу до реалізації молодіжної політики, що сприяє духовному і фізичному розвитку підростаючого покоління, вихованню у нього почуття суспільної свідомості і патріотизму. Державне управління з туризму України, інші міністерства та відомства реалізують державну молодіжну політику в контексті реалізації Національної програми «Молодь України».

Комплексні заходи щодо реалізації державної молодіжної політики політиками в Україні, які передбачили:

- сприяти розвитку інфраструктури молодіжного туризму, створювати умови для широкого залучення молоді в розвиток національної та культурної спадщини України;
- надавати підтримку краєзнавчому туризму;
- організовувати та проводити туристичні спортивні заходи (збори, Олімпіади, чемпіонати, першості, інші види змагань); на національному та регіональному рівнях для молоді та студентів – забезпечити організацію тренінгів з туристичних послуг для молоді, активізувати туристичні обміни молодіжними групами з метою навчання, стажувань та ознайомлення з

народними традиціями і культурою, обміну молодіжними спортивними командами [42].

Важливими центрами науково-дослідної та організаційно-масової розробки краєзнавчих робіт є бібліотеки та архіви. Адже на їхніх полицях та в їхніх сховищах зберігаються безцінні скарби попередніх поколінь, численні документи і література про рідний край. Ні в столиці, ні в регіонах немає жодної архівної установи, де б краєзнавці не працювали постійно. Бібліотекарі та архіваріуси – дуже корисні дослідники своєї Батьківщини. Співробітники бібліотек та архівів повинні прямо зараз приступити до складання та оновлення бібліографії з історії міст і сіл України. Важливою і невід'ємною формою дослідження рідного краю є географічне краєзнавство, основними завданнями якого є вивчення навколишнього середовища району, міста або села, зокрема місцевий рельєф, клімат і погода, річки, озера, болота, ґрунти, рослинність і ландшафти в цілому; при спостереженні за несприятливими природними явищами і фенологічними процесами; при економіко-географічному вивченні економіки, населення і т.д.

Це сприятиме поліпшенню охорони природи, стану навколишнього середовища і більш раціональному використанню природних ресурсів. Необхідно зміцнювати зв'язки з українським географічним товариством та його регіональними відділеннями. Місцевий туризм також тісно пов'язаний з географією. Сьогодні вже ніхто не сумнівається в необхідності спільних дій краєзнавців і дослідників, організаторів туристично-екскурсійної роботи та науковців, які займаються краєзнавством, історією туризму. Туризм в Україні в XXI столітті повинен вийти на нові рубежі, не тільки як важливий фактор економічного розвитку країни, а й як засіб виховання любові до рідної землі. Тому необхідно продовжувати розширювати практичні зв'язки з туристичними організаціями, надавати їм посильну допомогу в розробці тематики нових туристичних та екскурсійних маршрутів, підготовці екскурсоводів, організації

комплексних пошукових експедицій з виявлення нових туристичних об'єктів, створенні інформаційної бази даних про туристсько-екскурсійні та краєзнавчі ресурси України.

Слід зазначити, що завдання подальшої розбудови Української держави в ХХІ ст. істотно посилюють роль і значення спілки в новітніх історичних умовах. У розгортанні краєзнавчої роботи остання має добрих побратимів і однодумців в особі багатьох органів державної влади, наукових і освітніх установ, громадських організацій, які усвідомлюють, що розвиток краєзнавчого руху є справою величезної державної ваги, стосується всіх ентузіастів, хто не може спокійно спостерігати за тим, як знищується рідна природа, як гинуть або руйнуються пам'ятники національної культури, а безцінні часто виявляються стертими сторінками народної пам'яті.

Як ми знаємо, історія всіх країн і народів показує, що сила кожної країни, нації та її існування засновані на патріотизмі, духовності та любові свого народу до своєї історії та культури. Відродження історичної пам'яті, духовності та історичної науки та її складова частина повинні сприяти зміцненню національної гідності – місцева історія. Саме Союз, як написано в статуті, повинен виховувати у громадян почуття національної самосвідомості, глибоку повагу до своєї історії, культури, мови, традицій українського народу та інших народів, пов'язані з їх долею, повагу до скарбів рідної природи.

Зараз, коли Україна поступово піднімається з колін, нам слід ще раз подумати про те, як більш повно і ефективно використовувати потужний потенціал краєзнавства для національно-патріотичного виховання народу і особливо молоді. І це також буде залежати від наполегливої роботи членів Союзу, їх ефективних відносин з державними установами, науковими установами та громадськими організаціями, і насамперед з інститутами гуманітарно-правової Національної академії наук України, міністерствами освіти і науки, культури і мистецтв, від організаційної роботи з реалізації

положень, викладених у статуті Всеукраїнської спілки краєзнавців і, нарешті, від допомоги державних органів у центрі і на місцях, їх ставлення до історичної та культурної спадщини. Профспілкові лідери всіх рівнів, вчені і аматори повинні докласти чимало зусиль для того, щоб краєзнавство у всіх його формах було високо піднято в світі. Українська держава плідно служила своєму розвитку, і добре ім'я невтомного, самовідданого дослідника минулого батьківщини було оточено належною увагою і звучало з гордістю. Відповідно до закону України «Про туризм», держава проголошує туризм одним із пріоритетів економічного і культурного розвитку і створює умови для туристичної діяльності.

Поміж основних цілей державного регулювання у сфері туризму – забезпечення доступності туризму та екскурсій для дітей та молоді, людей похилого віку, інвалідів та громадян з низькими доходами шляхом введення пільг по відношенню до цих категорій [12].

Держава приділяє постійну і значну увагу оздоровленню та відпочинку дітей та молоді. Заходи державної політики з підтримки розвитку молодіжного та дитячого сервісного туризму там, де вказана необхідність:

- утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань сприяння молодіжному та дитячому туризму;
- проведення інвентаризації об'єктів туристичної інфраструктури, які можуть бути використані для потреб молоді та молодіжних організацій дитячого туризму;
- розробка та впровадження механізмів підтримки кращих інноваційних проектів громадських та інших організацій, що створюють і просувають туристичний продукт для дітей та молоді на ринку;
- реалізація заходів щодо створення мережі молодіжних готелів;
- розробка пілотного проекту для молодіжного готелю;
- підготовка пропозицій щодо виділення приміщень для молодіжного

готелю або земельної ділянки для її будівництва в кожному обласному центрі;

- розробка та затвердження символіки молодіжного туризму;
- підтримка благодійного заходу «Подаруй своїй дитині літо»;
- проведення молодіжних туристичних фестивалів;
- розробка та реалізація маркетингових кампаній для молодіжних готелів та дитячих готелів, оздоровчих закладів на туристичному ринку міжнародного рівня;

- визначення та затвердження орієнтовних тем екскурсійних та краєзнавчих заходів в межах свого регіону відповідно до вимоги до навчальних програм для різних вікових груп дітей та молоді та їх рівню знання;

- включення туристичних та екскурсійних маршрутів подорожей по Україні в навчальну програму середніх загальноосвітніх шкіл;

- проведення Всеукраїнського ярмарку послуг, пов'язаних з організацією дитячих послуг оздоровчого туризму;

- створення інтернет-порталу, сайту для дитячого та молодіжного відпочинку;

- видання сучасних карт, схем, довідників з молодіжних туристичних маршрутів, путівника із зазначенням основних туристичних центрів для шкільної та студентської діяльності молоді;

- просування міжнародного молодіжного туризму в прикордонних районах;

- проведення Міжнародної конференції «Дитячо-юнацький туризм та відпочинок», наукові дослідження в галузі молодіжного туризму;

- дослідження туристичного цінового продукту для дітей та молоді, підготовка відповідних пропозицій, рекомендацій та ін. [56].

В цілях поліпшення організації повноцінного відпочинку, оздоровлення дітей, а також стимулювання діяльності дитячих оздоровчих закладів Кабінету Міністрів Україна визначає, що турбота про здоров'я дітей є одним з головних

показників ставлення держави до проблем підростаючого покоління.

Виконання програми дозволить:

- збільшити кількість дітей, охоплених організованими формами відпочинку та оздоровлення;
- матеріально-технічну базу існуючих закладів охорони здоров'я та збільшити їх кількість, зокрема спеціалізованих та спеціалізованих медичних закладів для дітей;
- урізноманітнити і підвищити якість медичних послуг;
- забезпечити високий рівень професійної підготовки співробітників оздоровчих закладів для дітей.

Цілком очевидно, що сьогодні організувати дитячі та молодіжні тури набагато складніше. Сучасне молоде покоління набагато вимогливіше, і певні фактори вже сформували в їхній свідомості стандарти – середній, трьох- або чотиризірковий рівень обслуговування.

Не всі українські туристичні компанії мають серед своїх пропозицій послуги для дітей та молоді. Підготовка таких послуг - досить копітке завдання, і щоб отримати економічний ефект, необхідно інвестувати набагато більше, ніж у організацію екскурсії для дорослих. Крім того, специфіка роботи з дітьми в екскурсійних і туристичних поїздках накладає, крім іншого, величезну моральну відповідальність на організатора.

Останнім часом Державна підтримка ДЮТ та краєзнавства стала більш відчутною. Таким чином, Укрзалізниця забезпечує дітям безкоштовний проїзд до місць їх проживання під час канікул, відпочинку та оздоровлення [11].

Слід зазначити і тенденцію до залучення низки культурно значущих, оздоровчих, розважальних організацій та установи в системі ISIC. Міжнародний студентський квиток ISIC дає право його власнику на знижки та пільги при оплаті проїзду в міжнародному, внутрішньому та міському транспорті, проживання в готелях, харчування, відвідування музеїв, театрів і

кінотеатрів, клубів, дискотек, спортивних заходів в більш ніж 100 країнах.

Для отримання такого сертифіката молодій людині достатньо мати студентський квиток, надати дані закордонного паспорта та назву навчального закладу англійською мовою. Адже сьогодні в Україні значно зріс попит на закордонний відпочинок молоді – не слабшає інтерес до подорожей до Туреччини, Болгарії, вже кілька років поспіль українські діти відпочивають в іспанських сім'ях. Стають досить актуальними і загальноосвітні закордонні тури, коли дитина індивідуально або в складі групи відправляється в Англію, Іспанію, Мальту, де поряд з відпочинком у неї є можливість поглиблено вивчити іноземну мову.

На жаль, державна політика в цій сфері характеризується певною непослідовністю. З одного боку, дітям надається безкоштовний проїзд, а, з іншого, вони виставляють неймовірну ціну за проживання в готелі. В результаті, знайомлячись з величними пам'ятками світової та української культури, діти змушені жити в умовах, досить далеких від поняття «цивілізованих».

У той же час матеріальна база, що знаходиться у віданні різних організацій міністерств і відомств, не використовується в повному обсязі, а цільові кошти зі спеціалізованих джерел фінансування, що виділяються з державного бюджету на відпочинок та оздоровлення дітей та молоді, не завжди використовуються за призначенням.

Важливою подією, спрямованою на розвиток внутрішнього та в'їзного молодіжного та дитячого туризму в Україні, є створення мережі об'єктів розміщення, які забезпечували б проживання дітей та школярів за низькою ціною, а також студентів під час мандрівок історичними і рекреаційними центрами країни.

Існує об'єктивна необхідність скористатися досвідом зарубіжних країн в області функціонування популярних і відносно дешевих закладів для

мандрівників-хостелів (молодіжних готелів).

Зрештою, сьогодні більш ніж в 60 країнах світу діє більш 4,5 мільйона хостелів, якими користуються близько 35 мільйонів мандрівників, і їх число постійно збільшується [20, с. 24].

Подібно готелям, які відрізняються кількістю «зірок» з точки зору комфорту, хостели класифікуються за кількістю «різдвяних ялинок». Найкращий і найдорожчими є «чотириялинкові», які мають окрема їдальня, душ на поверсі, камеру зберігання багажу, побутову кімнату, Інтернет-послуги. У кімнатах такого хостелу зазвичай вміщається не більше шести осіб. Зі зменшенням «різдвяної ялинки» хостели надають менше послуг, тут можливо розміщення до 40 мандрівників в номері, наявність їдальні не потрібно, а вартість одного ліжка зазвичай становить трохи більше долара.

Незалежна Україна має достатню базу для створення мережі таких хостелів у містах, де є вищі навчальних закладів і є велика кількість гуртожитків. Розвиток хостелів є сучасною формою молодіжного підприємництва та сприяє створенню додаткових робочих місць у сфері послуг. В Україні вже розпочалася робота зі створення та розвитку їх мережі.

В останні роки в Україні спостерігається тенденція до погіршення здоров'я дітей і молоді. Вплив постійно існуючих факторів ризику, незадовільна екологічна обстановка, ускладнена наслідками Чорнобильської катастрофи, перевантаження, особливо в шкільному віці, вони призводять до значного зниження імунітету і розвитку хронічних захворювань у дітей. Шкода, що не представляється можливим забезпечити організоване оздоровлення та відпочинок для всіх бажаючих.

Основними причинами такої ситуації є брак коштів і слабка матеріально-технічна база дитячих медичних закладів в незалежній Україні. У зв'язку із цим терміново потрібна координація діяльності всіх міністерств і відомств, здійснення протекціоністської (в першу чергу фінансової) політики з боку

держави. Це в першу чергу впровадження спеціалізованих програм туристської підготовки в залежності від вікових та освітніх особливостей дітей та молоді, реалізація оздоровчої та фізкультурно-оздоровчої програми загартовування підростаючого покоління.

Сьогодні досить популярні місця відпочинку дітей та молоді знаходяться в Херсонській, Миколаївській, Одеській областях, Закарпатті, на Полтавщині.

На перший погляд, увага до проблеми туризму в незалежній Україні досить пильна. Тут і укази президента України, і парламентські слухання про стан і заходи щодо розвитку туризму, і увага до нашої країни з боку Всесвітньої туристичної організації, зокрема приїзд генерального секретаря ВТО в Україну.

Але що стосується дитячого та юнацького туризму, то тут за останні роки не було прийнято жодного законодавчого документа. Потреба, як мінімум, постанови Кабінету Міністрів, Верховної Ради або спільний документ цих вищих органів влади вже давно назріла. У ньому повинні бути чітко визначені завдання туристичних компаній і державних структур у цій сфері, необхідні нові ідеї та рішення для розвитку молодіжного та дитячого туризму в регіоні незалежної України. Адже молодіжні та дитячі екскурсії вітчизняними історичними місцями допоможуть зміцнити у підростаючого покоління українців почуття патріотизму і гордості за свою країну.

Важливою проблемою в молодіжній політиці є її патерналістський характер. Патерналізм є чи не найбільшою проблемою формування молодіжної політики. Патерналізм – це укладання взаємин в суспільстві, коли з однієї сторони є «старші авторитетні опікуни», а з іншої – «опікувані». Така система виникає, коли право прийняття важливих рішень знаходить в руках авторитетних, старших людей, у випадку державного патерналізму – уряд не враховує думку інших верств суспільства. Патерналізм ми успадкували від колишньої адміністративно-командної системи, і сьогодні починаються позитивні зрушення, яких наразі недостатньо. Основна проблема патерналізму

полягає в тому, що фактично молоде покоління не залучають до прийняття певних рішень та формувань стратегій та програм, які стосуються саме життя молоді [44, с. 10]. Тому, варто зазначити, що допоки молодь не буде безпосередньо брати участь у формуванні молодіжної політики – стратегії в даній сфері будуть неефективними.

Зазвичай молодіжна політика на локальному рівні залишається поза полем зору через слабке інтегрування молоді до вирішення власних проблем. В більшості територіальних громад відсутні молодіжні центри та простори, молодь не має бажання та можливості до соціалізації [1, с. 7]. Необхідним у цьому випадку є створення молодіжних організацій, об'єднань та молодіжних рад в громадах. У такому випадку буде можливість якісного залучення молодого покоління до пошуку рішень проблем, які є пріоритетними для нього.

Наступною проблемою є ігнорування «звичайної» молоді. Молодіжна політика держав охоплює загалом усю молодь. Проте, на практиці, заходи молодіжної політики направлені на вузькі групи, які мають конкретні проблеми. До цих груп можна віднести:

- «проблемна» молодь: правопорушники, діти-сироти, ВІЛ-інфіковані, молодь з інвалідністю. Цим категоріям людей надається фінансування реабілітаційних центрів, допомоги, соціального захисту тощо;
- «обдарована» молодь: переможці конкурсів, спортсмени, діячі творчості, молоді політичні лідери. Їхня діяльність часто заохочується різними нагородами, стипендіями;
- «звичайна» молодь: сільська молодь, яка не має можливостей для різноманітного позашкільного навчання. Інтереси цієї групи зазвичай ігноруються. Разом з тим, в цієї молоді існують проблеми безробіття, низьке інфраструктурне забезпечення проведення заходів для молоді [78].

Управління молодіжною політикою в Україні здійснюється на основі врахування національних показників, розроблених з урахуванням молодіжної

політики ЄС та рекомендацій ООН, затверджених у 2018 році, що забезпечує ефективність управління, стале відслідковування стану молоді у суспільстві та отримання зворотного зв'язку, на основі якого можна робити висновки про вищі/нижчі показники ефективності управління. До національних показників молодіжної політики належать демографічні, освітні, показники зайнятості та працевлаштування, здоров'я, безпеки і захищеності, мобільності, громадської активності та замученості молоді, реалізації молодіжної політики. На основі аналізу показників можна досліджувати становище молоді у різних аспектах життєдіяльності, аналізувати зміни молодіжного середовища; виявити проблеми, які турбують молодь, оцінювати ефективність реалізації молодіжної політики, на основі чого творити чітку та обґрунтовану стратегію розвитку молодіжної політики.

Чисельність молодих чоловіків у всій Україні, які проживають в містах впродовж 2017-2021 років скоротилась на 12,8%; чоловіків, що проживають в селах – на 6,5%. Чисельність жінок у віці 14-34 роки, які проживають в межах міст скоротилась на 12,9%; в селах – 7,6%. Основними причинами такого скорочення є: (1) негативне співвідношення між народжуваністю і смертністю, пов'язане із станом здоров'я населення, який змінюється під впливом економічних чинників та способу життя; (2) окупація територій України та еміграція населення – значна частина українців були змушені емігрувати з України для пошуку безпечного місця перебування з 2014 року, з початком повномасштабного вторгнення – все більше жінок та молоді виїжджає за кордон, не плануючи повертатись назад. Загалом, у 2022 році кількість мігрантів серед молоді становить близько 4 млн. осіб. Близько 40% молодого населення повинні були змінити свої постійне місце проживання, зокрема близько 2 млн. молоді є внутрішньо переміщеними особами, така ж кількість виїхала за межі України. Існує тенденція до подальшого скорочення молодого населення в 2022 році через високий рівень еміграцію та смертності, внаслідок

війни росії проти України [8].

Таблиця 2.3.1

Чисельність молоді у віці 14-34 роки, складено за [30]

Чисельність молоді, яка проживає у містах				
Чоловіки			Жінки	
Рік	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %
2017	4032939	-	3923176	-
2018	3896544	-3,4	3802871	-3,1
2019	3750343	-3,8	3664794	-3,6
2020	3626381	-3,3	3532199	-3,6
2021	3516065	-3,0	3417116	-3,3
Чисельність молоді, яка проживає в селах				
Вся Україна			Вся Україна	
Рік	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %
2017	1856712	-	1717404	-
2018	1840204	-0,9	1688332	-1,7
2019	1816509	-1,3	1653412	-2,1
2020	1777657	-2,1	1618828	-2,1
2021	1741362	-2,0	1588337	-1,9

Таблиця 2.3.2

Зайнятість населення за віковими групами за 2017–2021 роки, складено за [30]

Вікова група	2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік	
	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку
15-24	1122,9	27,9	1068,5	27,6	1155,4	30,6	1155,0	25,8	913,7	24,8
25-29	2048,2	69,7	2016,9	71,8	1944,6	73,3	1816,4	72,1	166,4	70,4
30-34	2451,5	74,6	2510,1	75,9	2466,5	76	2348,2	74,5	2252,3	74

Програма мобільності молоді, прийнята у 2020 році, сприяє зростанню залучення молоді до суспільного життя. Серед результатів Програми – формування відчуття власної ідентичності молоді [15].

За даними ВООЗ Україна займає 5 місце в Європі за рівнем насильства

серед молоді. Булінг (цькування) – пониження особистості, актуальна проблема, проте його поступово знижуються. У 2016 році 47% молодих людей визначали себе жертвами цькувань, у 2021 показник знизився до 33%. Така тенденція є позитивною для забезпечення захищеності молоді. Харасмент – слова, жести та поведінка, які порушують кордони приватного життя особи. 25,8% молодого населення зіткнулись з недоречними дотиками чи словами щодо себе. Рівень безпеки та захищеності молоді також визначається через аналіз смертності населення віком 15-34 років через зовнішні причини смерті, які для молоді несуть найбільшу загрозу. Найпоширенішими причинами смерті є навмисне самогубство (1459 випадків у 2020 році) та транспортні нещасні випадки (1161 випадок). Іншими причинами є отруєння алкоголем та отруйними речовинами, випадкове утоплення, нещасні випадки. Через наслідки нападу з метою вбивства загинули 337 осіб. Такі показники є значно вищими порівняно з країнами ЄС, де смертність молоді приблизно утричі нижча. Показник смертності серед молоді значно зріс у 2022 року через воєнні дії на території України.

Громадянська активність молоді проявляється через залучення її до здійснення заходів молодіжної політики на території, де вона проживає, зокрема, через участь молоді в громадських організаціях. Цей показник щорічно зростає. У 2018 році лише 7,3% молоді брали участь у громадських організаціях і 12,7% деколи відвідували заходи цих організацій. За даними 2021 року, 10,2% молоді були членами молодіжних громадських організацій і більш ніж 15% відвідували різноманітні заходи. Проте таку ситуацію важко оцінити позитивно, оскільки майже половина молодого покоління залишається необізнаною стосовно функціонування дитячих та молодіжних організацій в Україні [30].

Вважається, що молодь активно долучається до державотворчих процесів в період виборів.

Загалом в Україні діяло 327 молодіжних центрів. З початку повномасштабної війни більша частина цих центрів була змушена закритись або переорганізуватись в волонтерські та гуманітарні хаби [17]. Сьогодні, важливим заходом здійснення молодіжної політики є популяризація культури волонтерства. Оскільки молодь є найбільш мобільною та зацікавленою соціальною групою, сотні тисяч молодих людей по всій Україні активно долучились до такої діяльності після 24 лютого й продовжують себе в ній реалізувати.

Таблиця 2.3.3

Видатки державного бюджету України Міністерству молоді та спорту на розвиток молодіжної політики, складено за [76]

Рік	Видатки держбюджету загалом	Видатки Міністерству молоді та спорту		Видатки на розвиток молодіжної політики	
	Сума, млрд. грн.	Сума, млрд. грн.	У % до видатків держбюджету	Сума, млн. грн.	У % до видатків Міністерства
2017	839,2	2,1	0,25	27,5	1,3
2018	985,8	2,5	0,25	48	1,9
2019	1072,9	2,8	0,26	53,2	1,9
2020	1288	2,6	0,2	43,7	1,7
2021	1490,3	7,8	0,52	75,2	1
2022	1499,5	8,2	0,55	124,9	1,5

Державна молодіжна політика є пріоритетним та специфічним напрямом діяльності держави, який має здійснюватись в інтересах молоді, суспільства та держави. Сьогодні, державна молодіжна політика не відзначається особливою активністю. Представники уряду не до кінця усвідомлюють важливість молоді в прийнятті рішень стосовно соціально-політичного життя, що негативно впливає на ефективність її реалізації. До проблем реалізації національної молодіжної політики дослідники зазвичай відносять: недосконале правове регулювання, низьку взаємодію між суб'єктами політики, недостатнє науково-методичне забезпечення процесу здійснення молодіжної політики.

Основною проблемою є недостатнє фінансування реалізації молодіжної

політики. Аналіз видатків з держбюджету на розвиток молодіжної політики наведено у таблиці 2.3.3.

2 грудня 2021 року ВРУ затвердила проект Державного бюджету України на 2022 рік. 8,2 млрд. грн. видатків передбачались Міністерству молоді та спорту. Зокрема, на реалізацію молодіжної політики та національно-патріотичне виховання видатки становлять 124,9 млн. грн., в тому числі вперше передбачено кошти на забезпечення діяльності Українського молодіжного фонду – 45 млн. грн. [18]. Тобто, у 2022 році було виділено 1,5% від загальних видатків Міністерства молоді та спорту України на розвиток галузі спорту та молодіжної політики [19]. Здійснивши аналіз видатків бюджету, бачимо, що стрімке зростання видатків Міністерству молоді та спорту України не відповідає змінам видатків на розвиток молодіжної політики. Це пояснюється тим, що більша частина грошей залучилась до розвитку спорту та фізичної культури, зокрема: вперше за 10 років виділили гроші на купівлю сучасного обладнання для наукових досліджень в сфері спорту. Також, значну суму виділено на розвиток спортивної медицини та забезпечення діяльності Українського центру спортивної медицини, розвиток об'єктів спортивної інфраструктури. Видатки на розвиток молодіжної політики, порівняно, залишились незмінними, тому їх частина у видатках міністерства скоротилась. Можна стверджувати, що рівень щорічного державного фінансування молодіжних програм є дуже низьким, недостатнім.

Значною проблемою фінансування є й те, що в Бюджетному Кодексі України немає затверджених таких понять, як «молодіжна політика» чи «молодіжна інфраструктура» [20]. Що стосується бюджету на 2022 рік, заплановані видатки насправді не будуть реалізовані так, як зазначалось в затвердженому Бюджеті. Війна негативно впливає на виконання держбюджету та змушує вносити зміни до нього. Уряд проводить пошуки додаткових джерел наповнення держбюджету та здійснення першочергових видатків, до яких

відносять фінансове забезпечення потреб сфери оборони та безпеки, соціального захисту та підтримки населення, а також поступового відновлення наслідків економічної кризи. Як наслідок, друга проблема – повільний розвиток мережі молодіжних центрів та відсутність їх в багатьох громадах. Дана проблема також вказує на неефективне проведення реформи децентралізації.

До початку війни в Україні діяли 327 молодіжних центрів. Основним завданням такого простору є залучення та розвиток молоді, активізація молодіжної діяльності [17]. За кількістю молодіжних центрів в Україні лідером була Донецька область – 80 молодіжних просторів; найменше молодіжних центрів розташовується в Чернівцях – всього 1. Це пояснюється, зокрема, площею областей та кількістю громад, в яких можуть бути утворені такі об'єкти.

Найпопулярнішим джерелом одержання інформації стосовно молодіжної політики є Інтернет – через публікації та інформаційні матеріали, а також через пости та прямі ефіри в соціальних мережах. Серйозною проблемою ефективної реалізації молодіжної політики є слабка поінформованість молоді стосовно здійснення її загалом. Значна частина молоді не знає про існування молодіжних закладів чи заходів, які здійснюють в процесі її реалізації.

Другою проблемою є відсутність єдиної платформи для висвітлення заходів, які здійснюються в межах молодіжної політики. Через важкість отримання якісної інформації стосовно просвітницьких чи національно-патріотичних заходів, діяльності молодіжних просторів та центрів, молодь ігнорує можливість залучення до гуртків чи молодіжних організацій, тим самим знижуючи свою громадянську активність. До інших проблем слід віднести відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості. Молодь чи не найбільше зазнає проявів дискримінації у своїх робочих стосунках. Зокрема, під час карантину, негативні наслідки найбільше зачепили молодшу аудиторію.

Присутня також проблема низького рівня компетентності фахівців

молодіжної сфери та сертифікації молодіжних центрів. Причиною цього можна вважати те, що досить довго поняття «молодіжний працівник» та «молодіжна інфраструктура» не знаходили свого закріплення в українському законодавстві. В Україні відсутня ефективна навчальна система підготовки для фахівців молодіжної сфери, що зумовлює недостатній рівень їх готовності до проведення результативної діяльності. Що стосується молодіжних центрів, то сертифікація є необхідною для залучення до європейської мережі, яка дозволить обмінюватись досвідом, реалізовувати спільні проєкти та залучати додаткові кошти [13]. Останньою, але не менш важливою, є проблема нормативно-правової бази. Існує значна розбіжність в термінології, оскільки при укладанні нових законів не здійснювався аналіз чинних на той момент актів. Це призводить до зниження ефективності цих законів або до повної неможливості їх реалізації [15].

Основною проблемою є недоліки фінансування. Наслідком цього є проблема сповільненого розвитку мережі молодіжних центрів та низька обізнаність молоді стосовно заходів реалізації молодіжної політики. До інших проблем слід віднести: відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості та низький рівень компетентності фахівців молодіжної сфери. Головною проблемою ефективної реалізації молодіжної політики є слабка поінформованість молоді стосовно здійснення її загалом. Значна частина молоді не знає про існування молодіжних закладів чи заходів, які здійснюються в процесі її реалізації. До інших виявлених проблем слід віднести: відсутність єдиної платформи для висвітлення заходів, які здійснюються в межах молодіжної політики; відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості; низький рівень компетентності фахівців молодіжної сфери та відсутність сертифікації молодіжних центрів; проблема нормативно-правової бази.

Розробка туру:

Молодіжний велопробіг “Молодь України за здоровий спосіб життя” (3 дні)

Виїзди: по мірі комплектації груп.

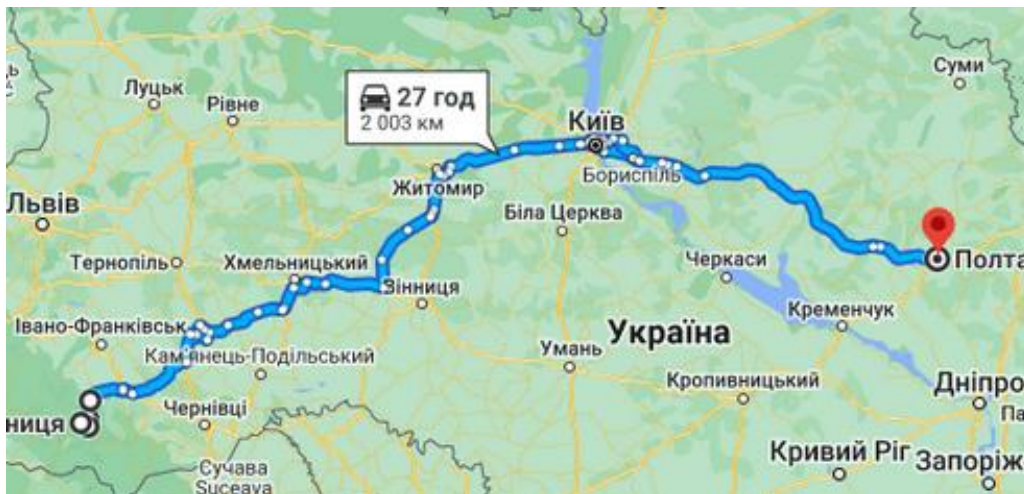

Рис. 2.3.1 Маршрут туру

До огляду пропонується потужний велосипедний тур Карпатськими стежинами за назвою і гаслом «Молодь України за здоровий спосіб життя».

За два дні, серед цілющих Карпатських гір та лісів, Ви проїдете велосипедом близько 75 кілометрів (до 38 км в перший день, та до 35 км – на другий) гірськими дорогами. Ви здобудете не тільки позитивні емоції, але і пройдете фізичне загартування.

ПРОГРАМА ВЕЛОПРОБІГУ

1 день. Виїзд в п'ятницю вечері орієнтовно о 19:00 год. на мікроавтобусі для активного відпочинку (велосипеди у багажному відділенні). По дорозі знайомство групи, перегляд фільмів та зупинки на каву/чай. Прибуття у м.Яремче (Микуличин) в ніч з п'ятниці на суботу. Відпочинок.

2 день. Сніданок і після сніданку виїзд на залізничний вокзал м. Яремче.

Відбуття на місцевому карпатському потязі до точки старту у м. Ворохта.

Від Ворохти рухаємося до присілка Вороненко, принагідно оглядаючи австрійські кам'яні мости. Присілок проїжджаємо за вказівниками головним

автошляхом з ґрунтовим покриттям.

Дорога хребтом надзвичайно гарна. Спочатку їдемо полонинами, а згодом – лісом. На окремих ділянках права нога перебуватиме в Івано-Франківській області, а ліва – в Закарпатській. Нині цим хребтом пролягає адміністративний кордон між областями, а ще 80 років тому тут були державні межі.

Кілька нескладних апхилів виводять із лісу до житлових будинків і телевізійного ретранслятора. За кілька хвилин – швидкісний спуск до Яблуницького перевалу, відомого також як «Беркут» (за іменем турбази). На перевалі працюють сувенірний ринок, кафе з гуцульськими стравами.

Звідси автотрасою близько 5 км спускаємося до центру села Яблуниці. Далі ми вирушаємо до точки фінішу автотрасою до залізничної станції у Татарові. Маршрут першого дня завершено. Відпочинок. Вечеря.

3 день. Сніданок. Зранку шлях до залізничної станції м. Яремче. На часі нескладний прогулянковий маршрут, майже повністю прокладений автодорогами. Траса з Татарова в бік Яремче. В кінці Татарова повертаємо ліворуч, на вузьку асфальтовану дорогу, яка виведе нас до берега річки Женець.

Чудову гірську природу доповнять інші атракції – маєтки політичних і бізнесових діячів нашої країни. Серед обійсть тут заховалася і зимова резиденція президента Ющенка.

В кінці дороги нас чекає найбільший в Яремчанському регіоні водоспад «Гук» на річці Женець, помилувавшись яким, ми далі вирушаємо в напрямку селища Микуличин, яке до речі є одним з найбільших в Україні сіл протяжністю 44 км, а також найстаріших поселень, про які згадано документально у 1412 році. Далі, нас чекає доволі легка дорога до м. Яремче, на якій будуть тільки легкі спуски і кілька майже не помітних підйомів.

Прибувши у м. Яремче (Микуличин), обід. Виїзд у м. Полтава.

Фірма залишає за собою право змінювати програму туру, порядок та час екскурсій без зменшення загального обсягу послуг. Фірма не несе

відповідальність за можливі затримки на дорогах і погодні умови. Автобусне обслуговування у вільний час не передбачене.

У програмах туру вказано орієнтовний час. Точне місце і час від'їзду з міста, початок екскурсій і додаткової програми оголошується керівником.

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру «Молодь України за здоровий спосіб життя»

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн.	Кількість	Розрахунок	Загальна сума, грн.
1	Транспорт	9045 (за весь тур)	х	х	9045
2	Проживання	200 (за 1 номер на 1 добу за 1 особу)	7 номерів	200*7*2	2800
3	харчування: 2 сніданки / 2 вечери	200 (за 1 день)	2	200*2*7	2800
4	Заробітна плата супроводжуючого екскурсовода-механік	400 (день)	2	400*2	800
5	Прокат велосипедів	200 (день)	7	200*2*7	2800
6	Основні витрати	х	х	п.1 + п.2 + п.3 + п.4+п.5	18245
7	Накладні витрати	х	10 % (від основних витрат)	п.6 * 0,1	1 825
8	Страховання групи туристів	х	5 % (від основних витрат)	п.6 * 0,05	913
9	Прибуток	х	10 % (від основних витрат)	п.6 * 0,1	1825
10	Загальна вартість туру	х	х	п.6 + п.7 + п.8 + п.9	22808
11	Ціна путівки на 1 особу	х	х	п.9 / 14	3260

Вартість туру складає на 1 особу: 3 260 грн.

У вартість “Туристичного обслуговування” входить – транспортне обслуговування по маршруту, супровід керівником групи, екскурсовод на екскурсійних об’єктах, плата за в’їзд автобусом на екскурсійні об’єкти.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши питання розвитку дитячого та молодіжного туризму в Україні можна сказати про збільшення комерційної складової, відкриттям приватних баз відпочинку, організацією нових сучасних програм для дітей та школярів. Крім того, варто зазначити наступні висновки.

Розвиток дитячо-юнацького туризму в Україні за останні роки стабілізувався, а деякі показники свідчать про покращення стану туристсько-краєзнавчої роботи.

У всіх класифікаціях туристів, в залежності від їхнього віку, дитячий та молодіжний туризм виділяється як окрема категорія туристів. Це означає певну зацікавленість у вивченні цих видів туризму та їх суспільну та економічну значимість.

Вирішення проблем збереження, зміцнення та поліпшення здоров'я нації, підвищення її працездатного потенціалу, профілактика захворювань, лікування та оздоровлення, поліпшення надання медико-соціальної допомоги населенню в умовах сьогодення неможливе без оптимального використання потужних курортно-рекреаційних ресурсів України.

Дитячий туризм є важливим напрямком туристичної діяльності в Україні та в світі, який реалізується у різних формах. Одним із різновидів дитячого туризму є дитячі табори, які мають різну профільну спеціалізацію. В Україні найбільш широко представлені літні дитячі табори відпочинку та оздоровлення. Саме такі табори переважають в усіх регіонах нашої країни. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості таборів туристичного профілю та створення мовних, мистецьких таборів, таборів комп'ютерної грамотності та бізнес-освіти.

Добрі справи школярів, залучають їх до благодійності, демонструють їх

патріотизм, милосердя, уміння розуміти проблеми оточуючих та бажання безкорисливо допомагати своїм співвітчизникам заради миру і спокою в Україні, заради єдності Батьківщини та пропагують здоровий спосіб життя.

Головною проблемою ефективної реалізації молодіжної політики є слабка поінформованість молоді стосовно здійснення її загалом. Значна частина молоді не знає про існування молодіжних закладів чи заходів, які здійснюються в процесі її реалізації. До інших виявлених проблем слід віднести: відсутність єдиної платформи для висвітлення заходів, які здійснюються в межах молодіжної політики; відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості; низький рівень компетентності фахівців молодіжної сфери та відсутність сертифікації молодіжних центрів; проблема нормативно-правової бази.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Дніпро, 2017. 20 с.
2. Виступ народного депутата України Романової А. А. Формування та реалізація молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 15 листопада 2017 року / Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму. Київ: Парламентське видавництво, 2017. 208 с.
3. Виховання туризмом. Розповіді педагогів-позашкільників / Автор-упорядник: Ожгібесов В.М. Житомир: «Полісся», 2008. 133 с.
4. Всесвітня туристична організація. Офіційний веб-сайт. URL: <http://unwto.org/>.
5. Герман І.В. Правове регулювання організації дитячого туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2019. №7 (71). С. 329-335.
6. Глушко В. Вектор розвитку туризму в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. №2. С. 64-75.
7. Грабовський Ю.А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. 304 с.
8. Державний реєстр майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей. URL: <https://rstmo.ioc.gov.ua/mop/index.html>.
9. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.
10. Дитячий відпочинок в Україні: особливості та тенденції. URL: <http://aigu.org.ua/ukrainechilds.html>.
11. Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство в Україні та формування гармонійно розвиненої творчої особистості. Збірник матеріалів Всеукраїнської

науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 26-28 травня 2009 р.) / За заг. ред. Завгородньої Т. К., д. пед. наук, проф. Івано-Франківськ, Нова Зоря, 2009. 228 с.

12. Долгова К. Кластерна модель територіального комплексу дитячого туризму та рекреації. *Економічна та соціальна географія*. 2017. Вип. 78. С. 47-52.

13. Звіт про роботу Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді в 2022 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://patriotua.org/pro-nas/plany-ta-zvity/>.

14. Івченко Л. О., Кужиль С. В., Петренко М.В. Особливості організації дитячого туризму в Україні. *Економічна наука*. 2019. № 1. С.83-88. URL: www.economy.in.ua/pdf/1_2019/16pdf.

15. Інформація про стан національно-патріотичного виховання дітей та молоді та розвиток туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти в 2018 році. URL: <https://patriotua.org/pro-nas/plany-ta-zvity/>.

16. Інформація про стан національно-патріотичного виховання дітей та молоді та розвиток туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти в 2022 році. URL: <https://patriotua.org/pro-nas/plany-ta-zvity/>

17. Інформація про стан розвитку туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді в Україні. *Туризм і краєзнавство*. К.: Укрдержцентр туризму і краєзнавства. 2004. № 18. С. 56-63.

18. Календар відкритих масових заходів з дітьми та учнівською молоддю та семінарів-практикумів на 2023 рік. URL: <https://patriotua.org/pro-nas/plany-ta-zvity/>.

19. Калініченко А. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку: поняття, види та форми діяльності. *Державне управління в Україні: проблеми державотворення, виклики та перспективи*: Матеріали II Міжнар. наук. конф.

аспірантів та докторантів з державного управління (3 червня 2011 року). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. С. 30-34.

20. Кашуба Я. М. Формування системи дитячого оздоровлення і туризму : монографія. Львів: ПАІС, 2007. 293 с.

21. Кербаль М. Зарубіжний досвід формування нормативно-правової бази щодо молодіжної політики. Видання ЧДУ імені Петра Могили. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/15.pdf> (дата звернення: 30.05.2023).

22. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги ХХІ ст., 2003. 300 с.

23. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму: підручник. К.: Знання, 2010. 502 с.

24. Кляп М.П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 334 с.

25. Колесник О.О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства. *Вісник Житомир. держ. технол. ун-ту. Економічні науки*. 2009. №1(47). С.171-175.

26. Колотуха О.В. Дитячо-юнацький туризм в Україні. Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2001. 42 с.

27. Колотуха О.В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: Дис... к.геогр.н.: 11.00.02. К.: НАН України, Інститут географії, 2004. 257 с.

28. Колотуха О.В. Понятійний апарат суспільно-географічного дослідження дитячо-юнацького туризму. *Географія і сучасність*. Зб. наук. праць Національного пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. 2002. Вип. 8. С. 75-87.

29. Колотуха О. В. Ресурсний потенціал дитячо-юнацького туризму в Україні. К, 2005. 116 с.

30. Комаринець С.О., Машталір С.Г. Аналіз стану та перспектив розвитку молодіжної політики в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. Випуск 4 (37). URL: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-8>.

31. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
32. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернівці: Рута, 2008. 240 с.
33. Корпач Н. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. №2. С. 30-34.
34. Кузик С.П. Географія туризму: навч. посібник. К.: Знання, 2011. 271 с.
35. Личак І. Юні туристи-краєзнавці: методичний посібник: методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку. Біла Церква, 2010. 102 с.
36. Любіцева О.О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
37. Майстер А.А. Сучасний стан розвитку дитячого туризму в Україні. URL: <https://turizmliol.wordpress.com/2018/06/15/>.
38. Малиновська О., Іванова Ю. Географія дитячого туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*. № 44 (577). Листопад 2008. С. 3-5.
39. Мальцева Л. В., Сорокіна Г.О. Дитячий туризм : навч.-метод. посіб. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 107 с.
40. Мельнійчук М.М., Зейко В.О. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Геологія. Географія. Екологія"*. 2016. Вип.44. С.118-122.
41. Методичні рекомендації щодо упровадження Дня туризму в загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних навчальних закладах. URL: <https://patriotua.org/metdichni-rozrobki/>.
42. Міністерство молоді та спорту України. Офіційний сайт URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-molodi-ta-sportu-ukrayini>
43. Нікітенко С. І. Розвиток молодіжного та дитячого туризму в незалежній

Україні: проблеми та перспективи. Наукові праці. 2006. Т. 62. Вип. 49. С. 64–68. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/62-49-12.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).

44. Овчарова В. С. Молодіжна робота на локальному рівні в Південно-Східній Україні: сучасний стан та перспективи. Запоріжжя, 2018. 140 с.

45. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2018 року : стат. бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна // Державна служба статистики України, К., 2018. 48 с.

46. Опанасюк Ю. А., Матвєєва Ю. Т. Управління сферою рекреації в міських агломераціях. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1538>.

47. Організація виїзду груп дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення. Міністерство соціальної політики. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/11287.html>.

48. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 248с.

49. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. 352 с.

50. Петраківський В. Л. Туристське краєзнавство. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 207 с.

51. Плешивцова М.В. Організація дитячого туризму в Україні. *Географія та туризм*. 2014. Вип. 14. С. 153-159.

52. Порядок організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1167-2021-%D0%BF#Text>.

53. Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: Постанова кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176. URL: <https://ud.org.ua/zakonodavstvo/postanovi-ta-rozporyadzhennya/143-176-l-r>.

54. Правила проведення туристських походів, експедицій і екскурсій з

учнівською та студентською молоддю України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 березня 2006 р. № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-99#Text>.

55. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України: Наказ МОН від 06.06.2022 №527. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/>.

56. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673. URL: <https://patriotua.org/postanovi-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrajini/>.

57. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. N 57 (зі змінами). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp950057?an=1>.

58. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* [Текст]. 2004. №13. Ст. 180.

59. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року "Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація": Указ Президента України №42/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/422016-19772>.

60. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. №375_ VI (зі змінами). URL: http://zakon3.ra_da.gov.ua/laws/show/375_17.

61. Про основні засади молодіжної політики: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2021. № 28. Ст.233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.

62. Про позашкільну освіту: Закон України *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2000, № 46, ст.393. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

63.Про спецкурс “Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу в період воєнного та повоєнного часу”: Лист Інституту модернізації змісту освіти від 12.07.2022 № 22.1/10-914. URL: <https://patriotua.org/metodichni-rozrobki/>.

64.Про туризм: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. №31. Ст. 241. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

65.Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: Монографія / Кол. авторів; ред. Н. П. Мешко, В. Є. Редько, О. П. Крупський. – Дніпро, 2016. 321 с.

66.Рингач Н. О., Власик Л.Й. Цінність здоров’я в Україні: від декларації до реалізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. 2(44). С. 74-91.

67.Романова А.А. Молодіжний туризм як тренд сучасної туристичної індустрії. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1(13). С. 47-54.

68.Свірідова Н. Д., Чертовська Д. В. Аналіз сутності основних дефініцій дитячого туризму. *Наукові вісті Давіського університету*. Луганськ: СНУ ім. В. Даля. 2012. № 6. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nvdu/2012_7/12sndddt.pdf.

69.Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: підручник. К.: Грамота, 2006. 264 с.

70.Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2021. 454 с.

71.Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2022. 447 с.

72.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

73.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К.: КНТЕУ, 2006. 537 с.

74.Туристична діяльність в Україні у 2020 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2021. 78 с.

75.Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 312 с.

76.Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді. Офіційний сайт URL: <https://patriotua.org>.

77.Чертовська Д.В. Проблеми розвитку дитячого туризму в Україні. *Географія та Туризм*. 2012. № 23. С.86-93.

78.Чорненька Н. В. Сучасні тенденції розвитку молодіжного туризму. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 20. С. 66–72.

79.Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм. Навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2003. 232 с.

80.Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284401031>.

81.Federation of International Youth Travel Organization. URL: <http://www.fiyto.org/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Мережа центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді, станцій юних туристів
та закладів національно-патріотичного/військово-патріотичного напрямів (станом на 01.01.2019), складено за [15]

Пор. №	Область/ м. Київ	Усього закладів	З них						Філії обласних закладів	Центри НПВ та ВПВ	Пластові центри
			державних	обласних	районних	міських	ОТГ	районних в містах			
1.	Вінницька	1		1	-	-		-	-		
2.	Волинська	6		1	3	2			-	1	
3.	Дніпропетровська	7		*	-	2		5	-		
4.	Донецька	3		1	-	2		-	-		
5.	Житомирська	1		1	-				-		
6.	Закарпатська	2		1	1				-		
7.	Запорізька	2		1	-	1		-	4	2	
8.	Івано-Франківська	4		1	1	2		-	9	1	2
9.	Київська	2		*		2		-	-	5	
10.	Кіровоградська	1		1	-	-		-	-	1	
11.	Луганська	3		1	-	2		-	-		
12.	Львівська	5		1	-	1		3	2		
13.	Миколаївська	1		1	-	-		-	-		
14.	Одеська	1		*	1	-		-	-		
15.	Полтавська	8		1	4	2	1	-	-		
16.	Рівненська	3		1	2	-		-	-		
17.	Сумська	3		*		2	1	-	-	2	
18.	Тернопільська	2		1	1	-		-	-		
19.	Хмельницька	6		1	-	4	1	-	-		
20.	Харківська	4		1	2	1		-	-		
21.	Херсонська	2		1	-	1		-	-		
22.	Черкаська	5		1	1	3		-	-		
23.	Чернівецька	3		1	2	-		-	-		
24.	Чернігівська	4		1	1	2		-	-		
25.	м. Київ	3		1	-	-		2			
26.	УДЦНПВКТУМ	1	1								
	Усього	83	1	21	19	29	3	10	15	12	2

Таблиця А.2

Дитячі туристські табори та бази закладів, складено за [16, 76]

Область/м.Київ	Вид	Кількість	З них		Прийнято дітей	Сезонність	Місце розташування
			Стационарних	Пересувних			
Вінницька	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Волинська	Табори	1	1	-	-	-	-
	Турбази	2	2	-	220	Цілорічно	-
Дніпропетровська	Табори	17	2	-	1564	Літо-осінь	Наметові містечка Європи. Заклади позашкільної освіти
	Турбази	1	1	-	18	Осінь	сmt. Орловщина
Донецька	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	2	2	-	-	-	* т/б «Лісова», вул. Підлісна, 75, с. Торське, Лиманська територіальна громада (знаходиться на деокупованій території) * т/б «Морська», вул. Азовська, 14-к, с. Білосарайська Коса, Мангушська територіальна громада (знаходиться на окупованій території)
Житомирська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Запорізька	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	2	2	-	400 (тимчасово)	-	м. Василівка, м. Запоріжжя

					переміщені особи)		
Івано- Франківська	Табори	1	1	-	35	Літо	Урочище «Шандровиця» Болехівської територіальної громади
	Турбази	7	7	-	1376	Цілорічно	м. Івано-Франківськ, м. Яремче, с. Яблуниця, смт. Кути, смт. Ворохта, с. Рибне, с. Незвисько
Київська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Кіровоградська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Луганська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Львівська	Табори	2	2	-	96	Літо	Центр дитячої та юнацької творчості Залізничного району м. Львова Дитячий центр туризму, спорту та екскурсій МЖК-1 Сихівського району м. Львова
	Турбази	2	2	-	2549	Цілорічно	Львівський позашкільний навчальний заклад ТКЦ “Княжий”. Т/б «Карпати» с. Кам’янка Сколівської ТГ, Стрийський р-н
Миколаївська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	1	1	-	0	Цілорічно	м. Миколаїв, вул. Севастопольська, 63
Полтавська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Рівненська	Табори	-	-	-	-	-	-

Сумська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	Табори	-	-	-	-	-	-
	Турбази	1	1	-	-	Цілорічно	Івано-Франківська обл., с. Яблуниця
Харківська	Турбази	2	2	-	-	-	Площа Жовтнева, 1в, смт. Ков'яги, Валківський район, Харківська область. м. Харків, вул. Танкопія, 15/2
Хмельницька	Табори	-	-	-	-	-	-
Черкаська	Табори	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	Табори	3	-	-	235	Літо	Територія м. Чернівці Територія ЦТДЮ Сокирянської МР Територія ЦТДЮ Сокирянської МР
	Турбази	2	2	-	-	-	с.Банилів-Підгірний Чернівецький р-н с. Просикуряни Чернівецький р-н
Чернігівська	Табори	2	2	-	-	Цілорічно	Дитячий оздоровчий табір «Зміна», пров.Лісовий, 64, смт. Седнів. ДТ «Юний турист», с. Кочилівка
	Турбази	2	2	-	124	Цілорічно	ПНЗ «Центр НПВТКУМ», м. Чернігів. Т.б. «Вчитель», с. Ладинка
м. Київ	Турбази	1	1	-	1698	Цілорічно	м. Київ, вул. Академіка Заболотного, 144
Разом	Табори	26	8	-	1930	-	-
	Турбази	25	25	-	6385	-	-

Таблиця А.3

Туристсько-краєзнавчі гуртки, складено за [16, 76]

Назва області	Історичне краєзнавство		Географічне краєзнавство		Геологічне краєзнавство		Археологічне краєзнавство		Етнографічне краєзнавство		Екологічне краєзнавство		Юні екскурсоводи		ВСЬОГО	
	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців
Вінницька	38	558	11	159	1	16			4	65	22	311	10	127	161	2335
Волинська	20	325	14	214	2	30			4	60	6	97	7	106	102	1842
Дніпропетровська	16	285	4	60	1	12	1	10	4	59	14	272	13	254	72	1352
Донецька	8	120	2	30					3	45			4	60	43	651
Житомирська	2	31			2	30			2	30	1	16			7	107
Закарпатська															0	0
Запорізька	26	382	10	150	4	60	4	52	6	90	7	1000	4	57	74	1942
Івано-Франківська	58	791	14	203	7	101	2	34	13	177	4	56	10	131	157	2165
Київська	102	1487	18	295					8	161	5	73	35	642	206	3302
Кіровоградська	24	479	7	129			3	43	9	113	2	27	5	79	62	1156
Луганська			1	16			1	17	1	13			1	12	5	88
Львівська	34	507	17	249							15	208	21	287	112	1615
Миколаївська	9	152	12				1	17	3	40			4	53	42	454
Одеська															0	0
Полтавська	23	343	8	102			2	35	18	275	9	146			60	901
Рівненська	7	113	1	18	1	15	1	15	5	100					28	481
Сумська									5	84	5	75	14	192	63	971
Тернопільська	9	135	5	75							2	30	6	94	36	568
Харківська	39	678	14	233	9	157	2	35	3	50	15	258	6	100	144	2493
Херсонська															0	0
Хмельницька	14	249	4	57			1	15	7	97	11	184	12	183	88	1433
Черкаська	14	202	7	129	1	20			3	45	2	30	9	121	62	898
Чернівецька	10	164	11	204			1	18	3	49	4	75	2	38	46	785
Чернігівська	14	207	3	45							5	78	5	75	38	586
м.Київ	24	462	39	643			2	30	4	95	21	357	12	178	152	2589
ВСЬОГО	491	7670	202	3011	28	441	21	321	105	1648	150	3293	180	2789	1760	28714

Туристсько-спортивні гуртки, складено за [16, 76]

Назва регіону	Юні туристи-краєзнавці		Пішохідний туризм		Лижний туризм		Водний туризм		Гірський туризм		Велосипедний туризм		Вітрильний туризм		Спелеотуризм	
	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців
Вінницька	3	55	35	424							5	76				
Волинська	20	380	41	678			2	40			2	63				
Дніпропетровська			28	556			1	10	6	156	10	253				
Донецька	3	50	11	192												
Житомирська	10	158					3	51			2	34				
Закарпатська																
Запорізька			45	659			3	40	5	75	7	105			4	60
Івано-Франківська	18	242			40	587	2	30	2	30	11	150				
Київська	14	182	67	1232			4	60			8	132			1	15
Кіровоградська	14	269	14	281					2	49	9	239	3	75		
Луганська	7	107	5	75							1	18				
Львівська	4	56	25	361					1	11	15	203				
Миколаївська	8	124	5	85						1	14					
Одеська																
Полтавська	11	151	31	570	2	26					8	157			4	72
Рівненська			13	227			3	50			1	15				
Сумська			38	499			2	20			5	75				
Тернопільська	17	272	25	365			2	30			2	27			2	52
Харківська	13	221	33	576							12	236			1	15
Херсонська																
Хмельницька	7	107	30	465			1	15			15	237				
Черкаська	9	153	24	343			3	39	2	30						
Чернівецька	7	132	6	155	1	12	3	45			3	54				
Чернігівська	18	260	68	908							16	386	14	204		
м. Київ	9	94	97	1642			3	42			5	66	1	15	2	20
Всього	192	3013	641	10293	43	625	32	472	18	352	151	2526	18	294	14	234

Таблиця А.4

Туристсько-спортивні гуртки (продовження), складено за [16, 76]

Назва регіону	Спортивний туризм		Спортивне орієнтування		Школа безпеки (юні рятувальники)		Скелелазіння		Інші гуртки		ВСЬОГО	
	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гурт-ців
Вінницька	26	410	16	252	5	84	24	437	16	237	130	1975
Волинська	19	349	35	614	7	105			26	445	152	2674
Дніпропетровська	17	284	10	215	8	102	2	75	5	62	87	1713
Донецька			4	54			5	75			23	371
Житомирська	8	128	6	96	1	15					30	482
Закарпатська											0	0
Запорізька	4	60	26	380	1	15	2	30	2	30	99	1454
Івано-Франківськ	15	183	7	87	3	36			8	30	106	1375
Київська	47	769	7	114	6	119					154	2623
Кіровоградська	20	390	10	183			4	96			76	1582
Луганська											13	200
Львівська	6	83	11	140	21	325	1	15			84	1194
Миколаївська	2	22			2	25			2	28	33	285
Одеська											0	0
Полтавська	31	577	12	205	2	40			9	146	110	1944
Рівненська			7	127					2	33	26	452
Сумська	15	278	20	289			4	46	14	190	98	1397
Тернопільська	4	54	3	45	34	547	2	31			91	1423
Харківська	8	133	6	105	2	40	4	62	3	53	82	1441
Херсонська											0	0
Хмельницька	15	327	15	315	6	85	5	71	11	168	105	1790
Черкаська	8	176	6	92	6	95	1	15	3	50	62	993
Чернівецька	2	38	9	163	1	14	2	40	1	20	35	673
Чернігівська			18	246	12	194	4	70			150	2268
м. Київ	38	821	43	1158	2	25	13	724			213	4607
ВСЬОГО	285	5082	271	4880	119	1866	73	1787	102	1492	1959	32916

Таблиця А. 5

Військово-патріотичні гуртки, складено за [16, 76]

Назва області	«Юні захисники України», «Майбутній воїн», «Юні патріоти»		Козацько-лицарського виховання, юні козачата		«Джура»		Пошукові об'єднання, військово-історичні		Гуртки за напрямками військової підготовки (юні прикордонники, юні десантники тощо – вказати напрями)		Пластові та скаутські		ВСЬОГО	
	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців
Вінницька	32	471	12	176	58	401			14	216			158	1881
Волинська	14	204	22	291	68	986	7	92			3	53	126	1800
Дніпропетровська	16	414	11	237	110	1960			37	924	25	585	199	4120
Донецька	5	75	4	66	39	417	1	12					54	648
Житомирська					7	134					7	119	14	253
Запорізька	6	89	5	90	33	559			7	122	4	64	77	1234
Івано-Франківська	200	2888	124	1835	106	1609			171	2383	13	156	617	8918
Київська	59	1082	73	1216	177	3298	10	178	55	1051	3	43	377	6868
Кіровоградська	8	136	2	35	84	1558			2	29			96	1758
Луганська					5	77							5	77
Львівська	37	558	15	223	193	2838	1	12	2	24	8	139	277	4154
Миколаївська	9	154	3	45	7	117							24	393
Полтавська	28	524			33	522					2	69	101	1674
Рівненська					11	187					8	119	21	341
Сумська	6	97	1	10	33	546			4	180	8	120	52	953
Тернопільська	16	277	14	231	73	1181	3	45	14	210	5	65	125	2009
Харківська	27	615	14	350	21	402	1	30	13	229	2	30	123	2336
Хмельницька	44	1087	17	292	101	1497	1	12	31	256	1	15	234	3720
Черкаська	32	518	15	299	54	830	6	123	9	95			143	2229
Чернівецька	35	655	7	144	88	1220			7	124	4	80	188	2938
Чернігівська	26	421	8	120	50	752	1	18	7	84	7	119	99	1514
м.Київ	71	1412	17	248	167	2693	6	93	8	123	3	58	296	5036
ВСЬОГО	671	11677	364	5908	1518	23784	37	615	381	6050	103	1834	3406	54854

Таблиця А.6

Зведена таблиця гуртків, складено за [16, 76]

Назва регіону	Разом		Туристсько-спортивні (без юні туристско-краєзнавці)		Туристсько-краєзнавчі		Військово-патріотичні гуртки (включаючи пластові та скаутські гуртки)		Юні туристско-краєзнавці		Інші, що не увійшли до переліку	
	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гуртців	гурт.	гурт-ців	гурт.	гуртців	гурт.	гурт-ців
Вінницька	449	6191	127	1920	161	2335	158	1881	3	55		
Волинська	382	6346	132	2294	102	1842	126	1800	20	380	2	30
Дніпропетровська	358	7185	87	1713	72	1352	199	4120				
Донецька	120	1670	20	321	43	651	54	648	3	50		
Житомирська	51	842	20	324	7	107	14	253	10	158		
Закарпатська	0	0	0	0	0	0	0	0				
Запорізька	254	4670	99	1454	74	1942	77	1234			4	40
Івано-Франківська	880	12458	88	1133	157	2165	617	8918	18	242		
Київська	737	12793	140	2441	206	3302	377	6868	14	182		
Кіровоградська	234	4496	62	1313	62	1156	96	1758	14	269		
Луганська	24	380	6	93	5	88	5	77	7	107	1	15
Львівська	481	7056	80	1138	112	1615	277	4154	4	56	8	93
Миколаївська	129	1330	25	161	42	454	24	393	8	124	30	198
Полтавська	271	4519	99	1793	60	901	101	1674	11	151		
Рівненська	75	1274	26	452	28	481	21	341				
Сумська	235	3801	98	1397	63	971	52	953			22	480
Тернопільська	252	4000	74	1151	36	568	125	2009	17	272		
Харківська	349	6270	69	1220	144	2493	123	2336	13	221		
Хмельницька	428	6958	98	1683	88	1433	234	3720	7	107	1	15
Черкаська	269	4167	53	840	62	898	143	2229	9	153	2	47
Чернівецька	277	4534	28	541	46	785	188	2938	7	132	8	138
Чернігівська	294	4487	132	2008	38	586	99	1514	18	260	7	119
м.Київ	668	12377	204	4513	152	2589	296	5036	9	94	7	145
ВСЬОГО	7217	117804	1767	29903	1760	28714	3406	54854	192	3013	92	1320

Таблиця А.7

Туристсько-спортивні гуртки (2016 - 2022 роки) , складено за [16, 76]

Назва гуртків	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Кількість гуртків							Кількість гуртківців						
Юні туристи-краєзнавці	1035	911	748	600	460	458	192	16822	15184	12385	9972	7389	7535	3013
Лижний туризм	19	24	23	20	15	19	43	340	432	401	331	213	260	625
Водний туризм	87	89	78	66	66	66	31	1442	1380	1332	1066	1093	1010	452
Спортивне орієнтування	463	467	431	385	384	394	268	7777	7518	7150	6192	6234	6330	4828
Пішохідний туризм	1508	1478	1455	1388	1159	970	639	24873	23924	23682	21712	18289	15866	10261
Гірський туризм	39	38	34	41	39	39	18	585	675	575	631	630	611	352
Велосипедний туризм	199	191	185	196	199	163	151	3141	3236	3107	3250	3304	2758	2526
Спортивний туризм	678	687	630	496	419	443	285	11422	10970	10438	8269	6966	7164	5082
Спелеотуризм	30	26	26	33	22	25	14	472	397	381	496	342	346	234
Вітрильний туризм	64	28	0	0	9	5	18	717	717	0	0	141	98	294
Школа безпеки	585	440	479	331	290	212	119	10615	10615	10615	10615	4475	3402	1866
Скелелазіння	28	38	51	50	70	96	73	433	636	783	849	1234	1566	1787
Інші туристсько-спортивні гуртки	147	221	236	372	313	256	100	2372	3346	3839	6015	4839	4008	1459
РАЗОМ	4882	4638	4376	3978	3445	3146	1951	81011	79030	74688	69398	55149	50954	32779

Таблиця А.8

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, за регіонами, складено за [9, 16, 76]

	Кількість закладів, од				В них місць, од				Оздоровлено дітей, осіб			
	2010	2015	2018	2019	2010	2015	2018	2019	2010	2015	2018	2019
Україна	16 646	9 743	9 328	8 808	159 128	113 298	94 055	98 468	1 567 492	917 193	921 262	906 562
Вінницька	803	244	249	229	5 601	4 690	2 830	3 770	78 361	27 137	27 027	28 158
Волинська	602	209	200	205	3 193	2 576	1 962	2 161	55 244	20 438	21 238	21 497
Дніпропетровська	922	860	834	805	7 022	5 366	5 724	5 344	95 675	90 056	90 410	82 978
Донецька	983	324	394	410	23 170	5 800	6 840	6 890	106 440	24 935	38 532	41 020
Житомирська	526	182	295	276	2 936	2 849	1 927	2 098	34 229	17 102	22 197	22 268
Закарпатська	557	333	145	196	6 115	4 264	2 982	2 769	77 812	45 175	25 811	26 908
Запорізька	328	264	232	214	15 477	11 939	9 884	10 140	52 672	35 592	40 826	41 615
Івано-Франківська	768	415	207	123	3 862	3 805	4 111	4 402	83 588	41 375	26 987	21 063
Київська	522	382	453	443	4 065	4 315	3 705	3 973	37 924	30 566	31 910	32 572
Кіровоградська	551	533	489	471	2 328	1 500	1 340	1 468	37 860	37 640	41 913	40 996
Луганська	880	167	215	219	10 816	1 695	1 625	1 985	62 294	9 398	12 843	13 163
Львівська	559	115	245	144	3 065	2 800	1 947	2 312	49 964	15 200	19 593	17 464
Миколаївська	545	325	270	197	5 844	5 134	3 696	4 296	38 902	24 254	21 452	20 418
Одеська	1 073	686	638	640	12 841	12 260	8 972	9 567	132 316	113 227	103 513	102 164
Полтавська	1 007	799	782	757	6 439	6 004	5 279	6 137	56 301	47 142	49 204	50 687
Рівненська	577	207	146	126	2 225	1 980	980	270	66 650	23 958	17 459	14 732
Сумська	780	689	728	721	5 050	4 722	4 204	3 918	54 469	46 525	50 161	50 108
Тернопільська	311	85	89	67	2 238	2 077	1 277	1 051	23 800	6 171	5 456	4 109
Харківська	880	727	736	732	7 571	5 702	5 573	4 849	106 962	86 967	97 063	97 613
Херсонська	502	387	412	365	15 728	11 388	9 618	11 470	72 223	45 742	58 527	60 420
Хмельницька	871	267	172	122	1 804	1 668	797	1 207	84 474	22 420	15 948	13 799
Черкаська	1 004	824	754	714	3 410	3 263	2 308	2 249	60 417	48 983	46 842	47 088
Чернівецька	402	146	97	89	3 551	2 775	2 879	2 349	52 337	19 833	12 381	10 690
Чернігівська	562	493	473	462	3 505	3 338	1 431	1 499	35 614	28 414	30 560	30 865
м. Київ	131	80	73	81	1 272	1 388	2 164	2 294	10 964	8 943	13 409	14 167